

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
INSTITUT MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Vliv náboženství na tradiční a moderní rodinu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Petr Sýkora, Ph.D.

Vypracovala:
Anna Pokorná

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Vliv náboženství na tradiční a moderní rodinu zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.
Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 10.4. 2012

.....
Anna Pokorná

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Petru Sýkorovi, Ph.D. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracovávání mé bakalářské práce.

Anna Pokorná

OBSAH

ÚVOD	5
1. VYMEZENÍ POJMŮ	7
2. PŘEHLED PROBLEMATIKY V LITERATUŘE	12
3. OBRAZ SPOLEČNOSTI PŘED PRŮMYSLOVOU REVOLUCÍ A PO NÍ.....	14
3.1 TRADIČNÍ RODINA	21
3.2 RODINA V MODERNÍ A POSTMODERNÍ DOBĚ.....	23
4. VLIV NÁBOŽENSTVÍ NA TRADIČNÍ A MODERNÍ RODINU.....	29
4.1 NÁBOŽENSKÉ HODNOTY V ŽIVOTĚ TRADIČNÍ A MODERNÍ RODINY	29
4.2 ROLE V TRADIČNÍ A MODERNÍ RODINĚ	34
4.3 POSTAVENÍ SENIORŮ V TRADIČNÍ A MODERNÍ RODINĚ	36
5. TRADIČNÍ A MODERNÍ RODINA V BELETRII – OBSAHOVÁ ANALÝZA.....	38
5.1 METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA	38
5.2 POPIS PROBLÉMU A STANOVENÍ OTÁZEK	39
5.3 VÝBĚR LITERATURY PRO ANALÝZU.....	40
5.4 ANALYZOVANÉ KATEGORIE A POJMY	41
5.4.1 <i>Výchovné působení starší generace</i>	41
5.4.2 <i>Rodičovská výchova</i>	45
5.4.3 <i>Vztahy mezi členy rodiny</i>	51
5.4.4 <i>Úloha starých panen</i>	56
5.4.5 <i>Místo modlitby a náboženských úkonů v životě člověka</i>	58
5.4.6 <i>Podíl kněze na výchově</i>	61
5.5 INTERPRETACE KNIH JAKO CELKU.....	63
5.6 SROVNÁNÍ VYBRANÝCH KNIH	69
5.7 PREZENTACE VÝSLEDKŮ.....	70
ZÁVĚR.....	74
RESUMÉ.....	75
ANOTACE	76
SEZNAM LITERATURY	77

ÚVOD

Ve své bakalářské práci se chci věnovat otázce vlivu náboženství, zejména křesťanství na podobu rodiny, její hodnotovou orientaci a její tradice, v minulosti a dnes. Budu se zabývat podobami rodiny tradiční i rodiny moderní na našem území. Myslím si, že je potřeba porozumět minulosti, abychom dokázali pochopit současnost. Když se tedy chci zabývat moderní rodinou, musím nutně přihlédnout k tomu, jakou měla podobu rodina tradiční. Pak možná budu moci zodpovědět otázku jaká je moderní rodina a proč je právě taková a zda se v ní odrážejí křesťanské hodnoty, nebo ne.

V této práci se chci zabývat vlivem křesťanských hodnot na rodinný život, a proto je důležité odpovědět na následující otázku: „*Jaké jsou křesťanské hodnoty?*“. Nejzákladnější hodnoty jsou zakotveny v Desateru božích přikázání. Jedná se o *úctu k Bohu*, kterou zachycují první tři přikázání, zbylá přikázání jsou zaměřena na člověka. Hodnoty v nich obsažené jsou *úcta k rodičům*, *úcta k lidskému životu*, *úcta k lidskému tělu*, v sedmém přikázání (nepokradeš) je chráněna *nedotknutelnost majetku druhého* a v osmém *pravdomluvnost*. Další hodnotou zachycenou v Desateru je *stabilita rodiny*, je chráněna devátým přikázáním „nepožádáš manželky bližního svého“, tím je myšleno, že nikdo nemá právo svést něčí manželku, nebo manžela. Poslední přikázání je interpretováno jako *zákaz závidění*, kdy člověk nemá chtít něco, co má někdo jiný. Bible jako základní křesťanský text, obsahuje ve svých různých částech i výklady přikázání a různá doporučení, jak žít život, aby byl dobrý. V některých historických etapách byl vliv těchto přikázání, doporučení a rad silnější a někdy byl naopak velmi omezován. Často záleželo na postoji vládnoucí vrstvy lidí k náboženství. Dalo by se říct, že i dnes je vliv náboženství na společnost závislý na liberálnosti režimu dané země.

V teoretické části mojí práce nejprve vymezím nejdůležitější pojmy této práce, dále uvedu přehled problematiky v literatuře. Dále se budu snažit nastínit obraz tradiční a moderní rodiny a v poslední kapitole detailně popíšu vliv náboženství na tyto rodiny.

V Praktické části provedu obsahovou analýzu textu vybraných knih zachycující život v polovině a ke konci 19. století a několika knih ze současnosti.

Cílem mojí práce je popsat projevy vlivu náboženských postojů, hodnot a tradic na tradiční a moderní rodinu. Dílčím cílem je nalézt tyto projevy v beletrii.

Dále také zodpovězení následujících otázek:

1. Jak se určité náboženské ideje promítaly v chování členů rodiny k sobě na vzájem?
2. Jaký vliv mělo a má křesťanství na role v rodině?

Myslím si, že křesťanské hodnoty a tradice pomáhají zlepšit společenské klima a o to jde i sociální pedagogice, proto by sociální pedagogika měla pracovat s hodnotami, které vycházejí z křesťanství, šíření těchto hodnot může předcházet některým patologickým jevům v naší společnosti.

1. VYMEZENÍ POJMŮ

V této kapitole budu psát o základních pojmech mé práce. Nejprve je potřeba si říct, co je to **rodina** a zda je nějaký rozdíl v pohledu na rodinu z křesťanského hlediska. Obecně se dá říci, že rodina je „*společně žijící malá skupina lidí spojená pokrevními svazky a úzkými citovými vazbami*“ (Stašová in Kraus, 2001: 78). Rodina je nenahraditelná a nepostradatelná, jak pro dítě, tak pro dospělého člověka. Působí už od počátku lidského života, a tak je nejvýznamnějším socializačním činitelem (Kraus, 2008: 79). Rodina je též systém (mikrosystém), který je součástí širšího systému (mezosystému), kam můžeme zařadit všechny ty, kteří rodinu obklopují, širší příbuzenstvo, přátelé, sousedé a jiní lidé, kteří přicházejí s rodinou do styku (Matějček, 2009: 361).

Pro rodinu je typické, že je spojena pokrevními a citovými vazbami, že působí na člověka již od počátku a zpravidla i po zbytek jeho života (je jen málo těch, co by v dospělosti přerušili veškeré kontakty se svojí původní rodinou a již se s nimi nestýkali. Někdy se však v důsledku některých událostí i toto může stát), důležité je, že rodina je součástí širšího společenství. Je tímto společenstvím ovlivňována a sama na něj působí. Je tedy otázka, zda hodnoty utváří rodina a ty se pak šíří dále ve společnosti, nebo zda jsou utvářeny širší společností (*medii* ve formě reklam a vyzdvihováním určitých idolů, *zákonodárci* ve formě zákonů, *církvemi* či *náboženskými skupinami* v podobě příkázání a doporučení atd.) a působí na každou jednotlivou rodinu.

Nedá se říct, že by všichni křesťané měli nějakou jednotnou definici rodiny. Pohledy na rodinu se liší v závislosti na církvi. Církev katolická uznává nerozlučitelnost manželství, což v některých jiných církvích není. V jednom katolickém katechismu jsem objevila tuto definici rodiny: „*Rodiče a děti patří dohromady. Rodiče dali dětem život a děti jsou s nimi svázány mnohonásobnými pouty...Co získají rodiče, to získávají děti, co ztratili rodiče, to ztrácejí i děti*“ (Med, 1984: 28). Děti mají podíl na tom, co získávají rodiče. Bohužel v dnešní době je toto vnímáno převážně v materiální rovině. Dítě má podíl na majetku rodiče, a tak se spousta rodičů snaží vydělat tolik peněz, kolik jim zabezpečí určitý standard. Problém je v tom, že „*čas jsou peníze*“ nebo

chcete-li, že „čas prodáváme za peníze“ - ten čas, který by měl člověk strávit s blízkými, tráví prací. Někdy si lidé nedokážou uvědomit, co je standard a co už je nadstandard, který je získáván v dobré víře pro rodinu, ale v konečném důsledku, na její úkor. Což může někdy mít tragické následky.

G. Gilbert (2009: 14) ve své knize O dětech a výchově píše:

„Stane se, že vás pohltnou spousta věcí, manželské nebo finanční problémy, starosti v zaměstnání, a vy nemáte na nic čas, ani nevnímáte signály, které k vám vaše děti vysílají, signály mnohdy jen sotva patrné. Kdybyste byli opravdu bdělí, nepochybně byste si jich všimli. Občas roli rodičů neplníte dokonale, protože jste v zajetí mnoha jiných věcí, hlavně záležitostí souvisejících s hmotnými statky. A pak se stane, že jednoho dne vaše dítě vyskočí z jedenáctého patra paneláku.“

Myslím, že je velmi důležité, aby děti měli podíl i na „čase“ svých rodičů. Společně strávené chvíle posilují vztahy mezi členy rodiny navzájem. Podíl dětí na tom, co získají rodiče, může být vnímán i jako podíl na duchovních hodnotách, podíl na rodinných tradicích nebo na „dobrém jménu“ či společenském postavení.

B. Ferrero (2004: 13) definuje rodinu jako „základní citové jádro“. Aby mohla být rodina šťastná, nesmí v ní chybět „opravdové, hluboké, upřímné a stabilní citové klima.“ (Ferrero, 2004: 13). Podle mého názoru nejvýstižnější definici rodiny z křesťanského pohledu uvádí T. Bahounek (1997: 115) „Rodina je přirozené, stále se vyvíjející životní společenství rodičů a jejich dětí. Vyrůstá z manželství, jež bylo požehnáno plodností. Zatímco manželství je svátost, rodina nikoli.“ Rodina není svátostí, znamená to tedy, že na rodinu má právo i ten, kdo nemá „právo přijmout svátosti“¹. Jako rodinu tedy můžeme označit i společenství dětí a jejich nesezdaných rodičů. Nesezdané páry nemají v katolické církvi stejné postavení jako manželské páry. Katolická církev přiznává právo na sexuální život pouze manželům, pokud tedy dva lidé, co spolu intimně žijí nejsou manželi, dopouštějí se těžkého hříchu a nemají právo přistupovat ke svátostem (s výjimkou svátosti smíření – „zpovědi“). Děti nesezdaných

¹ Přijmout svátost křtu může kdokoli, kdo ještě pokřtěný není. Ostatní svátosti může přijmout pouze člověk pokřtěný. Svátostí je sedm: křest, biřmování, eucharistie, svátost smíření, pomazání nemocných, svátost kněžství a manželství.

rodičů v církvi nijak znevýhodňováni nejsou. Pokud jsou pokřtěni, mají právo na všechny svátosti.

Rodina má v církvi své poslání. T. Bahounek (1997: 129 - 130) uvádí, že náboženské poslání rodiny má dvojí ráz:

„rodina jako malá církev působí nábožensky jednak uvnitř, což se projevuje zejména prostřednictvím dětí a jejich náboženské výchovy; jednak navenek, totiž ve vztahu k jiným rodinám, k farnímu a jinému náboženskému společenství a k ostatní Církvi. Náboženskou výchovu dlužno chápat s J. A. Komenským jako rozvíjení zavinitého nitra a pěstování semen, vložených Stvořitelem do každého člověka. Není tedy ponecháno libovůli rodičů, jak si mají při výchově dítěte počínat. Přirozený zákon, kterému rodiče podléhají, vrcholí v zákoně nadpřirozeném, zavazujícím rodiče rozvíjet děti jako uvědomělé účastníky církevního života.“

Chápání pojmu rodina se tedy liší v úhlu pohledu na rodinu. Rodina z křesťanského pohledu má za úkol náboženskou výchovou rozvíjet dítě až do podoby „uvědomělého účastníka církevního života“. Rodina v obecném slova smyslu má za úkol rozvíjet osobnost dítěte až do podoby „uvědomělého účastníka společenského života“. Dalo by se tedy říci, že hlavním úkolem rodiny je určitým způsobem člověka socializovat, rozvinout jeho schopnosti tak, aby byl schopen žít ve společnosti, ať už ve společenství církve, nebo ve společnosti svého národa či globální společnosti.

V minulosti tvořilo rodinu více členů než dnes, nebo spíš v minulosti žili členové rodiny více pohromadě. Rodina nebyla jen rodiče a děti žijící ve společné domácnosti, byli to také prarodiče a někteří další příbuzní. Možný (1999: 27) uvádí, že do **tradiční rodiny** patřili rodiče, jejich ženatí synové a jejich manželky a děti. Ne, že by dnes prarodiče do rodiny nepatřili, ale pokud žijí v domově pro seniory, většinou s nimi není kontakt tak častý. Ani není obvyklé, aby žili v jedné domácnosti rodiny sourozenců. Rozpadají se i sousedské vazby a tím se oslabuje sociální kontrola. Pro tradiční rodinu byla sociální kontrola typická.

„Diktovala chování člověka od narození až do smrti, stanovila dokonce autoritativně i jeho šance v životě posmrtném. Není náhodné, že mobilita mezi peklem, očistcem a rájem byla zanedbatelná. Pozemský život byl prožit zpravidla celý v komunitě důvěrně známých lidí, kde soukromý život každého probíhal před očima ostatních. V období míru prakticky neexistovala možnost ukryt se do sociální anonymity“ (Keller, 1997: 34 – 35).

V tradiční společnosti měl každý jedinec své místo, dané příslušností ke své rodině. Proto byl také každý zodpovědný za celou rodinu, poklesek jednoho člena znamenal poklesek celé rodiny. Díky všudypřítomné sociální kontrole bylo v období míru téměř nemožné nemorální činy skrýt. Tradiční společnost, se však začíná v důsledku urbanizace a industrializace rozpadat, v důsledku oslabení sociální kontroly vzrůstá anonymita a klesá odpovědnost členů rodiny za sebe navzájem (Možný, 1999: 28).

Společnost se postupem času přetransformovala z tradiční na moderní společnost, kde sociální kontrola nemá silný vliv na jednání člověka a typickou rodinu tvoří rodiče a děti (tzv. nukleární rodina). **Moderní rodina**, má mnohem křehčí vazby než tradiční a často dochází k jejímu rozpadu. Kraus (2008: 84) uvádí, že v současnosti dochází v důsledku oddělení života jednotlivých generací k určité izolovanosti rodiny. Důvodem může být i snaha uniknout záplavě podnětů přetechnizovaného světa.

Role v rodině se s rozpadem tradiční společnosti mění. V tradiční společnosti působili muži ve sféře veřejné a doménou žen byla sféra soukromá. V období Rakouska-Uherska byla výchova mužů přenesena ze sféry soukromé do sféry veřejné. Rakousko-Uherské školství kladlo důraz na racionalitu ovšem na úkor emocionality. Citové projevy byly ve veřejné sféře nepřipustné. Cílem výchovy (na vyšším stupni vzdělávání) bylo vychovat racionálně uvažujícího úředníka. Ale i chladný a nepřístupný rakouský úředník se v soukromé dimenzi chová emocionálně (Filipowicz, 2009: 79 – 85). Soukromá sféra byla prostorem pro emoce, byla prostorem, kde se mohla naplno angažovat žena. Žena měla roli matky a vzorné manželky pečující podle pokynů manžela o domácnost. Filipowicz (2009: 121-122) uvádí, že *„ještě po reformě manželského práva v roce 1919 se v něm objevují formulace, že muž je hlavou rodiny a náleží mu výsadní právo řídit domácnost. Muž se má zabývat prací a žena pečovat o domácnost podle jeho pokynů.“* Muž měl tedy v rodině výsadní postavení a ženě

připadala správa domácnosti pod jeho dohledem. Muž zabezpečoval finanční prostředky pro rodinu, ale i některé městské ženy přispívaly do rodinného rozpočtu, například tím, že braly studenty na podnájem, jinak o standardu rodiny rozhodovaly výdělky muže (Filipowicz, 2009: 120).

Shrnu-li to, muž zabezpečoval rodinu materiálně a díky svým aktivitám ve veřejné sféře zprostředkoval „okolní svět“ rodině, a ženě připadala péče o domácnost. V dnešní době se role muže a ženy v rodině změnily. Matějček (1986: 57,58) uvádí, že oproti dřívějším dobám má funkce otce v rodině jiný obsah. Dříve bylo hlavním úkolem otce zabezpečit rodině obživu a chránit ji před napadením z vnějšku. Nyní má otec chránit rodinu uvnitř, chránit ji před konflikty a nedorozuměními, nedostatkem lásky a ohledů. To vyžaduje odpovědnost, věrnost a spolehlivost. Matějček zdůrazňuje, že knihy a příručky o výživě, ošetřování a výchově dětí by měly být pro mladé otce stejnou samozřejmostí, jako jsou pro matky. Péče o děti už není výhradní doménou žen, v dnešní době jsou v této oblasti muži více angažovaní než dřív.

2. PŘEHLED PROBLEMATIKY V LITERATUŘE

V této kapitole se budu věnovat přehledu problematiky v literatuře ze které čerpám.

Součástí této práce jsou citáty a parafráze z knihy *Úvod do sociologie* od **J. Kellera**. Autor v knize popisuje jak se z tradiční společnosti stala společnost moderní, jaké vlivy tuto proměnu způsobili. Věnuje se problematice přežití společnosti. Společnost se v každé době musí vyrovnat s určitými problémy, které ohrožují její existenci, přitom v každém dějinném období jsou problémy jiné. Autor ve své knize píše také o problematice přežití společnosti v prostředí, které ji obklopuje. Společnost se snaží řešit své problémy prostředky lidské kultury, tedy komunikací, schopností institucionalizovaného jednání a organizovanou mocí (Keller, 1997). Tato kniha je dobrým zdrojem informací o proměnách lidské společnosti.

Další pro moji práci důležitou knihou je kniha *Zrození moderní ženy* od **L. Abramsové**. V knize popisuje dějiny žen v Evropě. Autorka se zaměřuje zejména na období 19. století. Popisuje uplatnění žen v soukromém a veřejném sektoru, možnosti pracovního uplatnění i postavení žen v rodině (Abramsová, 2005).

Rod v memoárech je kniha **M. Filipowicze a A. Zachové**, ze které čerpám informace o české společnosti v období Rakouska-Uherska. Kniha je psána jako případová studie života v okolí Hradce Králové v posledních desetiletích 19. století a v prvních desetiletích 20. století. Kniha je rozbořem memoárové literatury té doby. Jednotlivé příběhy zachycují atmosféru doby. Autoři části textů komentují a snaží se sestavit obraz tehdejší společnosti (Filipowicz, 2009).

Kniha *Sociologie rodiny* od **I. Možného** je též důležitým zdrojem této práce. Autor se zde zabývá založením rodiny rodičovstvím a socializací dítěte v rodině, zánikem manželství a příčinami jeho zániku (Možný, 1999).

Další knihou ze které čerpám je *Křesťanská sociologie pro každého* od **T. Bahounka**. Autor popisuje rodinu z křesťanského úhlu pohledu, jak je nahlíženo na manželství a rodičovství a jaká je podoba současné rodiny (Bahounek, 1997).

Důležitými zdroji jsou též knihy **B. Krause** *Základy sociální pedagogiky* a spolu s **V. Poláčkovou** kniha *Člověk – prostředí – výchova*. Čerpám zejména z kapitol věnovaných rodině. V těchto knihách je na rodinu nahlíženo jako na přirozené prostředí člověka, které se liší v závislosti na určitých podmínkách (demograficko-psychologické, materiálně-ekonomické, kulturně-výchovné), které jedince ovlivňují (Kraus, 2008; Kraus, Poláčková, 2001).

Současné podobě rodiny se věnuje **Z. Bakošová** ve své knize *Sociální pedagogika ako životná pomoc*. V několika kapitolách shrnuje jak vypadá současné rodinné prostředí a jaká je výchova v něm. Upozorňuje na to, jak je důležité, aby lidé pěstovali vztahy k sobě, k rodině a společnosti. Jednu kapitolu věnuje sociálněpedagogické pomoci rodině. Také zde uvádí, jak se bude rodina dále vyvíjet (Bakošová, 2008).

B. Ferrero je autorem knihy *Šťastní rodiče*, která zachycuje výchovný styl Dona Boska. Autor rozvíjí jeho myšlenky o křesťanské výchově (Ferrero, 2004).

V této práci budu čerpat i z jiných knih než jsou výše zmíněné, tyto jsou však pro mou práci stěžejní.

3. OBRAZ SPOLEČNOSTI PŘED PRŮMYSLOVOU REVOLUCÍ A PO NÍ

Vzhledem k tomu, že se snažím předložit obraz tradiční a moderní rodiny, považuji za důležité stručně nastínit společenské pozadí v období před o po průmyslové revoluci.

Průmyslová revoluce je přelomový okamžik dějin. V důsledku pokroku se začínají společenské struktury přeměňovat a tradiční společnost se postupně začíná měnit ve společnost moderní. **Tradiční společnost** se vyznačovala pospolitostí, silnými vazbami na rodinu a sociální kontrolou. Byla založena na autoritě a poslušnosti členů. Uspořádání společnosti se podobalo armádě. *„Hierarchické uspořádání rodinných vztahů sloužilo od nepaměti jako opora a legitimace hierarchických uspořádání vyšších společenských celků.“* (Možný, 1999: 15) Poslušnost k autoritám začínala v rodině, otec byl brán jako autorita to socializovalo k respektování moci panovníka (Možný, 1999: 15).

„Dominantní aktivitou byla válka, celá společnost byla spravována po vzoru armády“ (Keller, 1999: 12). Válčilo se kvůli udržení teritoria nebo získání nových území (Keller, 1999: 12). I na našem území bylo mnoho válečných konfliktů. Začátkem 10. století se po vpádu Maďarů rozpadá Velká Morava. V 10. století si také český kníže Václav vojenským tažením podrobil kouřimského knížete Radoslava, ale sám byl pak poražen Jindřichem I. a byl nucen platit (500 hřiven stříbra a 120 volů) za udržení míru. V roce 955 se Čechové zmocnili území Moravy, Slezka, Slovenska a území Vislanů. Od počátku 12. století bojovali Přemyslovci mezi sebou o moc a ve 13. století podnikal Přemysl II. Otakar četné válečné výpravy. Ve 14. století pořádal válečná tažení Jan Lucemburský. 15. století je období husitských bojů, nejsou to však boje o území, ale o svobodu vyznání. Od roku 1618-1648 probíhala třicetiletá válka, takže ani 17. století nebylo obdobím klidu. Na počátku 18. století vedl válečné operace Josef I., který ovšem velmi brzy zemřel, po něm převzal vládu Karel VI., ale i on byl v neustálých válečných konfliktech (Čornej, 1997). Tradiční společnost na našem území se tedy setkávala s neustálými boji.

„ Společnost průmyslová je založena na hodnotách autonomie a osobní svobody svých členů. Autorita státu (původně hlavního nástroje vojenské moci) klesá, obchodní a průmyslové aktivity se odpoutávají od vojenské činnosti ... Moderní společnosti se místo na válčení orientují na produkování nových hodnot. Soužití je stále více založeno na dobrovolné kooperaci (smluvním kontraktu), stále méně spočívá na holém donucení.“ (Keller, 1999: 12-13).

Ovšem i ve století dvacátém došlo k válkám, dokonce k mnohem masovějším než byly ty předchozí, účastnilo se jich mnohem více lidí. To ale neznamená, že by se moderní společnost od té tradiční nijak nelišila. I když se nátlak a donucování objevují i v moderní společnosti, přesto je tato společnost jiná. Více se hledí na člověka jako na samostatného jedince. Moderní společnost je „prostředí, podporující rozvoj nezávislého vědění v oblasti poznání, stejně tak jako požadavky na seburčení v oblasti politiky či uvolnění regulací v oblasti hospodářské činnosti.“ (Keller, 1999: 19). U nás již v 18. století dochází k pokroku v oblasti lidských práv. **Josef II.** vydává **patent o zrušení nevolnictví**, a také vydává **Berní a urbaniální patent**, jímž se daňové zatížení poddanských usedlostí omezilo na 30 % hrubého výnosu pozemku a robota byla za finanční odměnu (Bělina, 1997: 32-33). Ale co se týče hospodářské činnosti, „města v českých zemích v době před nástupem průmyslové revoluce převážně žila z populačních i potravinových přebytků venkova. Maloměšťanská rodina ve své snaze o maximální ekonomickou soběstačnost často připomínala rodinu vesnickou.“ (Bělina, 1997: 34). Řemeslníci a živnostníci nevydělávali velké sumy peněz, jejich zisky jim zajišťovali jen to nejnútnejší k přežití. Velký zisk byl ještě v té době „považován za nemravný, a tedy vyhrazený dle středověkých zvyklostí židovskému obyvatelstvu.“ (Bělina, 1997: 34). Také se v tomto období začíná rozvíjet manufakturní práce. Čechy měly rozvinutou plátenickou velkovýrobu, které napomáhalo i to, že vláda vydávala předpisy o kvalitě výrobků a jejich kontrole cizími odborníky. Byly zakládány průmyslové školy a tím byly omezeny tradiční práva cechů. Převládala „rozptýlená manufaktura“ tkalcům byly dodávány suroviny k domácímu zpracování a placeni byly za hotový výrobek.

Počátkem průmyslové revoluce v Čechách bylo založení první strojní přádelny bavlny ve Verneřicích u Děčína roku 1797, dále roku 1803 pak strojní tiskárny ve Varnsdorfu a roku 1806 strojní tkalcovny v Brně. Rozložení industrializace bylo

nerovnoměrné a vedlo k rozvoji průmyslových regionů (Bělina, 1997: 34,36-37). V letech 1815-1850 došlo k nárůstu počtu obyvatel ze 4,8 na 6,8 milionů a spotřeba potravin se zvýšila. Díky tomu se došlo k postupné změně v zemědělství, upustilo se od **trojpolního systému**² a přešlo se ke **střídavému hospodaření**³. Začal narůstat počet lidí, kteří pracovali v průmyslu. V počátcích průmyslové revoluce u nás byly stroje nejvíce využity v oboru **textilnictví**, později vznikl i **potravinářský průmysl** (nejvíce byly stroje využívány v cukrovarnictví) a později byly stroje využívány i k dopravě (Bělina, 1997: 73-74).

Před průmyslovou revolucí byly domácnosti ekonomicky soběstačné, co si doma lidé vyrobili či vypěstovali, to i spotřebovali a jen minimum výrobků bylo určeno k prodeji. Místní i dálkový obchod sloužil ke směně jen části vyrobených věcí. Jednotlivé trhy nebyly propojeny. S průmyslovou revolucí se toto začíná měnit, lidé produkují víc než potřebují k vlastní spotřebě, začíná fungovat **tržní mechanismus**, **práce** a **půda** se mění ve zboží (Keller, 1999: 14-15). Zpočátku byla česká společnost k tak rychlým změnám skeptická a těžce nesla ztrátu dřívějších jistot předrevolučního sociálního a ekonomického řádu. Na našem území nebyla přeměna společnosti tak rychlá jako u západoevropských národů, bylo to způsobeno setrvačností systému i nedostatkem kapitálu. Finanční nedostatek se řešil sdružováním výrobců do družstev a spolků a setrvačnost systému byla narušována osvětovou činností českých pedagogů a publicistů, ti vysvětlovali podstatu nových hospodářských i právních pořádků. Velký vliv na hospodářský vývoj u nás mělo školství. Zatímco v Anglii se technické poznatky získávali v praxi, evropské státy kladly důraz na důkladnou teoretickou přípravu, což se později projevilo v odborné způsobilosti pracovní síly a v množství technických vynálezů (Bělina, 1997: 127).

Od počátku 19. století sílilo v Českých zemích úsilí o zachování národní identity. V roce 1848 se Evropou šířila vlna nepokojů a zažilo ji i Rakouské císařství. Císař pod tlakem přislíbil reformy a sestavil novou vládu, která ale nedokázala řešit nastalou situaci. A tak došlo k dalším nepokojům, byla vytvořena nová vláda a ministrem spravedlnosti se stal **Alexander Bach**. Období jeho vlivu na vnitřní politiku Rakouského císařství bývá označováno jako **Bachovský absolutismus**. V této době

² Obdělávaný pozemek se rozdělil na tři části. Na první část se zaseto na jaře na druhou na podzim a na poslední se nezaseto.

³ A v dalším roce se setba posunula o na další část. Dělal se to proto, aby půda nebyla vyčerpaná a užitek ze zasetého byl co největší.

³ Je využita veškerá půda na jednotlivých částech pozemku se střídají náročnější plodiny s méně náročnými.

byly potlačovány vlastenecké tendence Čechů, na druhou stranu tato forma vlády přinesla svoje ovoce v podobě reformy státní správy. Kvůli zrušení poddanství přišel stát o svůj nejnižší samosprávný celek, tím bylo **panství**, místo něj Bach zavedl jako nejnižší celky samosprávné **obce**, vyššími celky pak byly **okresy**, nad ním byla **místodržitelská** a ta podléhala **ministerstvu vnitra**, tento systém se udržel až do roku 1950. Ačkoli bylo Rakouské císařství v té době velmi konzervativní k obchodu a průmyslu se vláda stavěla velmi liberálně. Podnikání nebylo téměř omezeno a byly zakládány **obchodní a živnostenské komory**. Roku 1859 byl vydán **živnostenský řád** a tím byly odstraněny poslední zbytky staré cechovní organizace (Bělina, 1997: 78-97).

Společnost lidí druhé poloviny a konce 19. století byla společnost ovlivněná změnami společenských pořádků, prudkým technickým rozvojem a narůstající nevraživostí mezi Čechy a Němci, která se ještě více prohloubila za první světové války. *„Česká společnost nepřijala rakouský stát za svůj ani dříve, těžko to mohla udělat v době, kdy jí nabízel jen perspektivu války.“* (Bělina, 1997: 141), k tomu napomohlo i nepřátelské chování ze stran Rakouských úřadů i fakt, že česká politika ztratila svou parlamentní tribunu a odmlčela se. *„Jen novináři, herci, spisovatelé se mohli veřejně obracet k národu, dělit se s ním o své obavy a naděje.“* (Bělina, 1997: 141), jenže i oni měli ruce svázané cenzurou. Za války se zformoval protirakouský odboj v čele s **T. G. Masarykem**, který se zasloužil o samostatné **Československo** a stal se jeho prvním prezidentem. Nově vzniklý stát se však potýkal s mnoha problémy. Neměl ještě pevné hranice, ty byly stanoveny až v roce 1919, a tak se Němci žijící v pohraničí snažily vytvořit provincie, které by patřily k Rakousku. Byly tu také ekonomické problémy, země byla válkou vyčerpaná, navíc zde byl propastný rozdíl mezi českými zeměmi, které byly průmyslově vyspělé, na jedné straně a Slovenskem a Podkarpatskou rusí na straně druhé. **Česká společnost** se skládala s různých společenských vrstev zatímco ve **slovenské společnosti** v té době převládalo venkovské obyvatelstvo. Slovensko bylo silně katolickou zemí, naopak v Čechách v této době začíná vliv katolické církve upadat. Československo se měnovou reformou odpoutalo od Rakousko-uherské měny, byla provedena také **pozemková reforma**, kdy byla vyvlastněna za náhradu půda nad 250 hektarů a byla prodána menším zemědělským výrobcům, to vedlo k oslabení sociálních rozporů na venkově. Ve městech ale panovaly nepokoje dál, dělnictvo trpělo válečným rozvratem hospodářství nejvíce. **Krize** způsobila, že se mezi lidmi se začaly šířit bolševické ideály.

V polovině 20. let 20. století se začala průmyslová výroba opět rozvíjet a hospodářství začalo vzkvétat. Prosazovala se **elektrifikace**, začala se využívat i **pásová výroba** a **racionalizace práce**. Tyto postupy se na vysoké úrovni využívaly v továrnách zlínského výrobce obuvi **Tomáše Bati**. Také v oblasti kultury dochází ke změnám, díky novým technickým prostředkům **rozhlasu** a **filmu** se kultura šíří mnohem snadněji a rychleji než dřív. Životní styl se začíná měnit „*zlepšující se hospodářská situace dovolovala většímu množství rodin trávit letní dovolenou v Jugoslávii a v zimě zajet alespoň na týden do nových lyžařských středisek v Krkonoších či Vysokých Tatrách.*“ (Čornej, 2000: 51), mladí lidé se začínají zajímat o sport zejména o kopanou a tenis. Rozvoj ve všech oblastech však přerušila krize, která se šířila Evropou a do Československa dorazila v roce 1930 a v roce 1932 dosáhla svého vrcholu. Poklesla průmyslová výroba, touto krizí byly postiženy i ostatní odvětví hospodářství a stoupala nezaměstnanost. Rostlo sociální a politické napětí, a také nacionalistické nálady ve společnosti. Stejně tomu bylo i v Německu, kde se v té době dostal k moci **Adolf Hitler**. Později muselo Československo pod nátlakem evropských mocností podstoupit Německu část svého území (Čornej, 2000: 41-57). V březnu roku 1939 pak Československo přestalo existovat. České země se staly **Protectorátem Čechy a Morava** a byly okupovány německými vojsky a Slovensko se stalo samostatným státem, tento stát „*byl totiž od samého počátku politickým, hospodářským i vojenským satelitem třetí říše.*“ (Bělina, 1997: 210). Slovenská společnost toužila po samostatnosti, a tak využila podpory Německa k vytvoření **samostatného Slovenského státu**. Nově vzniklý stát se zcela odchýlil od principů parlamentní demokracie, ze Slovenska se stal fašistický stát. Zatím co se Slovenské hospodářství díky zakázkám nacistického Německa dále rozvíjelo, v Protectorátu bylo hospodářství v krizi, bylo to i v důsledku ztráty průmyslových regionů území (Bělina, 1997: 201-210).

V půli roku 1943 začaly evropské velmoci tušit, že Německo vyčerpané boji už dlouho svoji pozici neuhájí, a tak se začalo jednat o poválečném uspořádání Evropy. V témže roce byla podepsána Československo-sovětská smlouva, která ovlivnila další vývoj této země (Čornej, 1997:59-61). Po válce se těšili velké oblibě komunisté. V nové vládě zaujali klíčová místa právě komunisté a nastolili systém tzv. **lidové demokracie**, ta ovšem nekráčela ve stopách předmnichovské parlamentní demokracie.

Národní fronta (seskupení povolených stran, které měly účast na odboji) měla větší pravomoci jak parlament a v podstatě byla nekontrolovatelná. Nastávají **rozsáhlé společenské změny**, z Československa byly odsunuti Němci, čímž přišlo pohraničí o **2 700 000 obyvatel**, komunisté se dostávají zcela k moci v únoru roku 1948, a to rozděluje společnost na dva tábory, těch kteří tuto změnu uvítali s vírou v lepší budoucnost a těch, kteří s vývojem země v duchu komunismu nesouhlasili. (Čornej, 1997: 64)

Poměrně dlouhé **období komunismu**, které bylo zpočátku částí obyvatelstva nadšeně přijímáno, po čase vyvolalo v lidech skepsi vůči dění na politické scéně. Opozice byla zakázána a ti, kteří otevřeně nesouhlasili s politikou KSČ byly násilnou cestou odstraněni. Velké změny nastaly i v hospodářství, **soukromí sektor** přestal existovat a **tržní mechanismus** byl nahrazen plánováním pětiletých plánů rozvoje **tzv. pětiletěk**. V roce 1953 byla provedena **měnová reforma**, která znehodnotila úspory lidí a snížila životní úroveň. To vyvolalo nepokoje a na některých místech v republice i demonstrace a stávky, které však byly násilně potlačeny. Nově nastolený systém hospodářství nepřinesl očekávané výsledky, neefektivnost pětiletěk se začala projevovat již v 3. pětiletce, kdy došlo k poklesu výroby. Bylo nutné ekonomiku oživit. Myšlenka **spojení plánu a trhu** se stala základem nové ekonomické reformy. V roce 1968 dochází k politickým změnám prvním tajemníkem ÚV KSČ byl zvolen **Alexandr Dubček**, který usiloval o určitou liberalizaci systému, chtěl prosadit tzv. „*socialismus s lidskou tváří*“, tento záměr se však nelíbil ani konzervativním členům KSČ ani komunistickému ústředí v SSSR. Snahy o změnu systému zmařila **sovětská okupace** v srpnu 1968. V druhé polovině 80. let narůstá nespokojenost ve společnosti, která pak vyvrcholila „*sametovou revolucí*“. Starý systém se definitivně zhroutil po prvních svobodných volbách v červnu roku 1990. Nové poměry se promítly i do hospodářství. Stát začal ve velkém privatizovat podniky a tím se začal obnovovat **soukromý sektor**. Napomohlo tomu i navrácení vyvlastněného majetku původním majitelům. České i Slovenské obyvatelstvo pocítilo silnou potřebu samostatnosti, a tak 1. ledna 1993 vznikají dva suverénní státy **Česká republika** a **Slovenská republika**. Oba státy se dále vyvíjejí nezávisle na sobě. (Čornej, 1997: 68-83)

Česká republika si za dobu své existence prošla několika krizemi. Na začátku své existence musela řešit problémy nově vzniklého fenoménu nezaměstnanosti

a následné chudoby části obyvatel. Rok 2008 byl ve znamení celosvětové krize, která se projevila i na našem trhu. V současné době řeší česká společnost potíže spojené se **stárnutím obyvatelstva** a očekávanou krizí důchodového systému, na které se podílí také nízká porodnost. Také se potýkáme s problémem zneužívání systému sociálního zabezpečení. I přes navrhovaná řešení těchto problémů některými extrémisticky zaměřenými skupinami obyvatel, se Česká republika snaží vypořádat s nastalými problémy v duchu demokratických zásad a tradic.

Naše společnost si prošla nelehkým společenským vývojem. Jako společnost tradiční se musela vyrovnávat s útlakem a neustálými válečnými konflikty. Osudy lidí obývajících jednotlivá panství byly v rukou šlechty a ti rozhodovali i tom, jakou víru budou vyznávat nebo k jaké církvi se budou hlásit. Životy lidí byly závislé na rozmarech počasí, pokud se na polích neurodilo, lidé trpěli hladem, potraviny z ciziny (nebo z jiných regionů státu) se nedovážely, protože trh nefungoval.

Počátky formování **moderní společnosti** můžeme zaznamenat už v první čtvrtině 19. století, kdy se rozvíjí průmyslová výroba a začíná se utvářet trh. Přejít od tradiční společnosti ve společnost moderní byl brzděn upjatostí a setrvačností Rakousko-Uherské monarchie. Po jejím rozpadu a osamostatnění českých zemí, se česká společnost přiklonila k ideálům demokracie a humanity. Sílí obdiv k technickému pokroku a vliv církví i náboženství jako takového začíná upadat. V období komunismu byly pak církve a náboženské organizace utlačovány a členství v nich znamenalo pro člověka společenské znevýhodnění.

S koncem komunistické éry se u nás začíná rozvíjet **společnost postmoderní**. „Vznik postmoderní společnosti souvisí také s érou „konce ideologií“. Postmoderní společnost konstatuje krizi osvícenského obrazu světa, kritizuje „vědeckotechniku“ a technologii.“ (Fatková, 2010). Postmoderní společnost je typická tím, že lidé mají volnost ve svých rozhodnutích a mají takřka neomezenou možnost volby, existuje pluralita životních stylů, a také se projevuje určitá skepse vůči technickým vymoženostem a pokroku. Co se týká náboženství, víra lidí upadá. Svět je mnohotvárný a na život je nahlíženo jako na jednotlivé epizody, které nemají nějaký zřetelný cíl (Fatková, 2010).

3.1 Tradiční rodina

Pohled tradiční společnosti na soužití muže a ženy byl zcela jiný než dnes. Pokud spolu dva lidé opačného pohlaví chtěli žít a mít spolu děti museli být manželé. Na osoby ve volném soužití se pohlíželo „skrz prsty“, na společenském žebříčku zaujímaly nejnižší příčky. Rodičovství bylo také směřováno do manželství, pokud žena porodila a vychovávala dítě, aniž by aktuálně žila v manželství, mohla počítat s tím, že ona i její dítě budou ve společnosti znevýhodněni.

Rodičovské kompetence byly rozděleny nerovnoměrně mezi muže a ženu. Výsadní práva měl muž, který rozhodoval o veškerých záležitostech dětí, ale i správě domácnosti. Ačkoli měl muž výsadní postavení, tak do výchovy dětí zasahoval minimálně, protože muži (otcové) byly často natolik zaneprázdněni prací, že výchovu potomstva přenechávali ženám.

Význam manželství v tradiční rodině

V tradiční společnosti bylo manželství pro vznik nové rodiny nezbytně nutné. Sňatek zaručoval právo na sexuální život a děti narozené v manželství byly brány jako legitimní. „*V křesťanském kulturním okruhu měla po staletí rodina monopol na legitimní sex.*“ (Možný, 1999 : 19). Sex mimo manželství byl u žen brán jako něco nepatřičného, nejspíše proto, že panovalo obecné přesvědčení, že dobrou matkou může být jen „svatá“ žena (Filipowicz, 2009: 126). U mužů byl takovýto sexuální život víceméně tolerován. Pro ženu bylo manželství ekonomickou nutností, protože veřejný sektor nebyl ženám přístupný, navíc život v manželství zaručoval vyšší sociální status. „*Manželství zaujímalo pouze část života ženy*“, protože muži se dožívali nižšího věku (Abramsová, 2005: 71,148,149). Ačkoli bylo pro ženu žádoucí být vdaná, ne všechny ženy v manželství žily. „*V předchozích staletích v populaci vždy existovalo relativně vysoké procento dospělých, kteří nikdy nevstoupili do manželství – bylo jich až pětadvacet procent.*“ (Abramsová, 2005: 91). Počet neprovdaných žen byl vyšší ve městech než na venkově, vliv na to měla dostupnost práce pro obě pohlaví, zvyklosti v otázkách dědictví a možnosti alternativních způsobů života (klášter). Život

neprovdaných žen nebyl snadný, kromě nelichotivé nálepky „stará panna“, byly také častým terčem vtipů a v literatuře jsou líčeny jako zahořklé ženy. Kromě toho i obvinění z čarodějnictví se týkalo více žen svobodných, než žen provdaných (Abramsová, 2005: 91, 92). Ačkoli tyto ženy byly vnímány spíše negativně, v tradiční rodině zaujímaly své místo, jelikož rodina byla zároveň výrobní jednotkou, byly zde tyto ženy uplatnitelné, byly pomocnou silou v domácnosti své původní rodiny (Možný, 1999: 35). Z křesťanského úhlu pohledu mají neprovdané ženy ve společnosti své místo, svatý Pavel o nich píše: „*Neprovdaná žena, totiž panna, myslí na věci Páně, aby byla svatá tělem i duchem, provdaná však myslí na věci světské, jak by se zalíbila muži.*“ (1 Kor 7, 34), tyto ženy jsou tedy v rámci církve ceněny. I přesto jsou v tradiční společnosti vnímány spíše negativně.

Muži si se vstupem do manželství mohli dát na čas, neboť se nemuseli bát toho, že s přibývajícím věkem ztratí na atraktivitě pro potenciální partnerky. S přibývajícím věkem se totiž příslib skvělé kariéry stával realitou a nezadaný muž byl na sňatkovém trhu o to žádanější (a tak je tomu i dnes), ovšem jeho hodnota rostla jen po určitou mez, po jejím překročení se i on mohl dostat do skupiny celoživotně nezadaných mužů tzv. „*starých mláďenců*“ (Možný, 1999: 106). Je zajímavé, že neprovdané ženy jsou v literatuře líčeny jako zahořklé, mstivé, přísné a někdy až bezcitné, zatímco „*starí mláďenci*“ takto nálepkováni nejsou.

Kompetence v tradiční rodině

Kompetence v tradiční rodině byly rozděleny mezi muže a ženu nerovnoměrně. Hlavou rodiny byl muž, který rozhodoval o domácnosti. Žena pak měla za úkol o domácnost pečovat podle jeho pokynů (Filipowicz, 2009: 121-122). Oficiálně to bylo takto, ovšem ne v každé rodině tomu tak opravdu bylo. Filipowicz (2009: 120-124) uvádí, že v memoárové literatuře se často objevují postřehy, že domácnost většinou řídily ženy. „*Otec představoval autoritu zcela v duchu dobových představ, neboť máje povinnosti svého povolání byl zproštěn nároků týkajících se domácnosti a výchovy dětí. V textech pamětníků převládají vzpomínky na matku také z důvodů předčasného úmrtí otce.*“ (Filipowicz, 2009: 124). Otec měl podle práva nad dítětem rozhodovací pravomoc, realita byla ale taková, že ne vždy bylo tohoto práva využito, jednak proto, že někteří otcové přenechali právo rozhodnout o sobě samotným dětem (zejména pak

synům, např. v otázkách studia) a nebo proto, že rozhodovala matka (Filipowicz, 2009: 124).

Výchova v tradiční rodině

Úkolem tradiční rodiny bylo kromě zajištění prostředků nezbytných pro život, také výchova dětí, která se lišila v závislosti na pohlaví dítěte. Chlapci byly vychovávány spíše pro „svět“ tedy pro veřejnou sféru a v této výchově později pokračovala škola. Dívky pak byly vychovávány pro domácnost, aby zvládaly činnosti jako je vaření či šití. Výchova také směřovala k poslušnosti k světským autoritám (tento cíl výchovy se však začal s probouzejícími vlasteneckými tendencemi hroutit a dalo by se říct, že v dnešní době tento prvek výchovy zcela chybí).

Přístup ve výchově k dívkám byl jiný než k hochům. „*Od dívek se očekávalo, že se provdají, k tomu směřovala i jejich výchova a vzdělání*“ (Filipowicz, 2009: 127), zatímco hoši měli možnost výběru, zda budou studovat (zejména majetnější obyvatelstvo), nebo se budou učit nějakému řemeslu, a dále budou ekonomicky soběstační, dívky takovéto vyhlídky neměly. Studium pro ně nemělo význam, protože nemohly být činné ve veřejné sféře a navíc po vstupu do manželství se zpravidla veškerých aktivit musely vzdát a plně se věnovat domácnosti (Filipowicz, 2009: 126-130).

3.2 Rodina v moderní a postmoderní době

Zatímco v 19. století a v první polovině 20. století bylo pro venkovské obyvatelstvo přesídlení z venkova do města znakem sociálního vzestupu, už v druhé polovině 20. století je znakem sociálního úspěchu, když má „měšťan“ možnost město na co nejdříve opustit a uchýlit se na venkov. V období, kdy narůstal počet lidí, kteří se stěhovali do měst, se zpřetrhaly rodinné vazby, a v této době začínají vznikat „nukleární rodiny“. V druhé polovině 20. století však došlo k tomu, že se rodinné vazby opět rozšířily, a to v důsledku špatných zkušeností s rozpadem nukleárních rodin. Po rozpadu rodiny se rozvedené matky zpravidla navracely do svých původních rodin, které jim byly oporou (Keller, 1999: 42).

Na konci dvacátého století ubývá úplných rodin, klesá **sňatečnost** i **porodnost** a zvyšuje se počet **domácností jednotlivců**. Možnou příčinou změn, byla nízká dostupnost bydlení pro mladou generaci, a také nové možnosti (studium, cestování, práce v zahraničí). Trendem se také stává nesezdané soužití, zvláště u rozvedených (Maříková, 2000: 31).

Vstupem České republiky do Evropské unie se nám rozšířilo pole možností. Práce v zemích Evropské unie, je pro nás mnohem dostupnější než dřív. Práce v cizině už není ojedinělým jevem, přibývá lidí, kteří s ní mají nějakou zkušenost (byť jen krátkodobou). I cestování po zemích Evropské unie je mnohem snazší, než tomu bylo v době, kdy jsme ještě nebyli jejími členy. Myslím si, že toto vše vede k oddalování sňatku a rodičovství.

V posledním desetiletí **rozvodovost** spíše narůstá. Nejvíce uváděným důvodem rozvodu je rozdílnost povah a zájmů. Na konci 20. století končila rozvodem častěji manželství, která netrvala více jak deset let, než manželství déletrvajících, ale od roku 2003 je zaznamenán nárůst rozvodů i těchto manželství (Český statistický úřad, 2010).

I přesto, že dnes máme v naší zemi dobrou síť poraden jejichž cílovou skupinou jsou právě rodiny a manželské dvojice, rozvodovost stále narůstá. V dnešní době je velmi diskutovaná otázka „výchovy k rodičovství“, jsou zde snahy ze strany státu ošetřit tuto oblast na školách předmětem, který se bude touto tematikou zabývat. Problémem však zůstává, jak tento předmět pojmut, co vše by měl obsahovat. Myslím si, že by se rozhodně neměl omezovat jen na to, jak se chránit před nechtěným těhotenstvím. Domnívám se, že je důležité, aby byla pozornost věnována emocionalitě a vztahům, je důležité, aby zde byla řešena otázka konfliktů v partnerském vztahu, jejich řešení a vzájemná komunikace. Můžeme jen odhadovat, zda tyto snahy státu přinesou ovoce v podobě prohloubení a upevnění partnerských vztahů a tím i nižší rozvodovosti (popř. nižší četnosti rozpadů partnerských dvojic), nebo nebudou mít vůbec žádný efekt. Další důležitou otázkou je, zda mají státní instituce vůbec právo zasahovat rodičům do jejich práva na sexuální výchovu a výchovu k partnerským vztahům svých dětí. Tento zásah státu je nejspíš míněn jako prevence patologického sexuálního chování a jako prevence rozvodovosti, má ale stát právo takto působit na děti z rodin úplných, kde se rodiče snaží vychovávat děti k zodpovědnému přístupu

k životu ve všech jeho oblastech? Myslím, že oblast sexuální výchovy je velice problematická a že příliš direktivní ošetření této oblasti zákonem může vést až k nedemokratickým zásahům do rodičovských práv.

Společnost za posledních 20 let prochází velkými změnami a to nejen kvůli proměně struktury obyvatel (stárnutí obyvatel). Podle Vavříka (2009: 15,16) dochází ke globálním změnám. Rozšiřují se komunikační technologie, tím se události ve světě ovlivňují téměř v reálném čase. Role vlád jsou omezeny ekonomickými opatřeními. Technologický rozmach se projevuje v oblastech biotechnologie, nanotechnologie, umělé inteligence atd. Na člověka tak působí stále více faktorů i rizik. Společnost je vystavena rizikům jako je hrozba mezilidského násilí za použití vyspělé technologie, nepředvídatelnost společenských procesů a v neposlední řadě hrozba ztráty smyslu života, zapříčiněná ztrátou důležitosti dlouhodobých „životních projektů“.

Jaká je tedy dnešní rodina? Dnes na rodinu působí mnoho vlivů. Je to vzdělávání základní, středoškolské i vysokoškolské, které je dostupné mnohem většímu okruhu lidí, než tomu bylo dříve. Jsou to média, která kromě velkého spektra pořadů vysílá i reklamy podporující konzumní styl života. Také rodinná politika, která se snaží na rodinu působit, třeba tím, že podporuje organizace jejichž cílovou skupinou je právě rodina. To vše na rodinu působí. Podle Krause (2008, 81) stále narůstají nároky na rodinu a důsledkem toho je, že rodina plní své funkce jen nedostatečně. Kraus (2008, 81-83) dále popisuje funkce, které rodina plní, jeho členění funkcí rodiny uvádím dále v textu se svými připomínkami.

Funkci biologicko-reprodukční narušuje trend „rodin s jedináčkem“ i to, že ženy mají děti v pozdějším věku, mateřství je odkládáno z různých důvodů, kvůli vzdělání nebo kariéře či poznávání různých koutů světa. Myslím si, že současným problémem je i narůstající počet párů, které jsou neplodné a v důsledku tohoto jevu se reprodukce zčásti přesouvá z intimity rodiny na neosobní instituce, které poskytují asistovanou reprodukci. Další funkcí kterou plní rodina je **sociálně-ekonomická**, kdy je rodina zapojena do výrobní sféry a zároveň je i spotřebitelem. Pokud rodina selhává v této funkci, projevuje se to jako nedostatek prostředků. **Funkce ochranná v rodině** znamená, že pokud se jeden z členů dostane do nepříznivé životní situace, rodina mu podle svých možností pomůže. Dnes se na této funkci podílí stát (třeba ve formě

pojištění), ale ne už v takové míře jako tomu bylo za minulého režimu, kdy stát tuto funkci přebíral zcela. Když rodina selhává v této funkci, může to dojít až tak daleko, že její člen skončí třeba jako člověk bez domova a je odkázán na pomoc státu nebo nestátních neziskových organizací. Pro sociální pedagogiku významnou funkcí rodiny, je **socializačně-výchovná funkce**, když v ní rodina selhává, stává se cílovou skupinou pro sociálního pedagoga. Úkolem rodiny je předávat dětem základní vzorce chování v lidské společnosti. Některé rodiny přesouvají tento úkol i odpovědnost za něj na školu, ovšem ani profesionální přístup učitelů často nemůže napravit chyby ve výchově, kterých se rodiče dopouštějí. Další velmi důležitou funkcí rodiny je **funkce emocionální**. Láskyplné prostředí rodiny, nejde žádnou jinou institucí nahradit. Pokud láska a citová vřelost v rodině chybí, je to vážný problém. Poslední funkcí je **relaxace**. Projevuje se v míře společně stráveného času. Společně trávené chvíle pomáhají rozvíjet dobré vztahy. Nedostatek volného času rodičů i dětí, může jedny od druhých odcizovat.

Podle Krause (2008: 83-84) docílila **dlouhodobá demokratizace uvnitř rodiny** změnu sociálních rolí, kdy muž ztrácí výsadní postavení a přebírá některá práva a povinnosti, které dříve náležely ženám. Jak jsem psala výše otec v tradiční rodině měl velkou autoritu a pravomoc o rodině rozhodovat ve všech ohledech. Dětem byl však po citové stránce celkem vzdálený. Dnes je vztah mezi otcem a dětmi více přátelský než byl dříve a i dnes je otec do určité míry autoritou, pokud jsou vztahy v rodině dobré, pokud vztahy v rodině dobré nejsou a rodiče se k dětem nechovají hezky, mohou děti brát otce, ale i matku, jako nepřítele.

Dalším jevem, který se objevuje v životě současné rodiny, je podle Krause (2008: 84-85) **atomizace života v rodině**, kdy si jednotliví členové vytvářejí ještě „*další život*“ orientovaný na své záliby. Podstatné je to, že může dojít navzájem k odcizení, když členové rodiny netráví čas společně. Z toho pramení vzájemné nepochopení, kdy rodiče a děti upřednostňují jiné věci, mají jiné cíle a nedokáží sdílet pocity svých nejbližších.

Dnešní rodina se také vyrovnává s dalším jevem „**dvoukariérové rodiny**“. Páry, které se rozhodli mít dítě, musí řešit otázku, „kdo obětuje kariéru a bude s dítětem v prvních letech jeho života doma“. Zpravidla doma zůstává žena, i když dnes už není muž na rodičovské dovolené něčím výjimečným. V tradiční společnosti byly matky

se svými dětmi doma prakticky po celé jejich dětství, dnes mohou ženy v našem státě zůstat s dítětem na rodičovské dovolené až do čtyř let dítěte, přitom mohou tuto dobu i zkrátit. Dnes mnoho žen volí cestu kratší rodičovské dovolené, aby mohly brzy nastoupit zpět do zaměstnání. Rodič by však měl s dítětem zůstat doma do doby, než pro dítě začnou být důležité vztahy s vrstevníky (Možný, 2006: 189-190).

V posledních letech se začínají některé rodiny, zejména ty sociálně vyloučené, potýkat s problémem jehož podstatou je rozdělení rodiny, kdy rodina z nejrůznějších důvodů přijde o bydlení a pokud se její členové rozhodnou tuto situaci řešit ubytováním v azylových domech pro matky s dětmi, tak je otec od rodiny separován. To následně vede u některých rodin, kde jsou vztahy dost křehké, k rozpadu (Together and Across, 2011: 2).

S dalším jevem, se kterým se dnes setkáváme jsou **tzv. singles**. I když názory na tuto skupinu lidí z pohledu odborné veřejnosti nejsou zcela jednotné, dalo by se říct, že ji tvoří lidé, kteří nežijí v manželství (registrovaném partnerství), jsou bezdětní a mají svou domácnost, do které si čas od času někoho přivedou, přičemž jejich známost může trvat i déle jak jednu noc. Singlové vnímají toto své chování jako dočasnou fázi života, ale stává se (a to zvláště ženám), že se tato jejich životní etapa prodlužuje, až se stane definitivní. Příčinou vzniku této skupiny lidí, může být proměna životního stylu, kdy je žádoucí, aby byly lidé flexibilní pracovní silou, mohli se stěhovat za prací a zvládaly vyšší pracovní zátěž. Také všude přítomná reklama diktuje nároky na životní standard a v neposlední řadě i spektrum možností jak trávit svůj volný čas. Rodinný život znamená omezit svoje nároky a dělit se o své prostředky s ekonomicky nečinnými členy rodiny a to snižuje životní standard, který si singles snaží udržet (Možný, 2006: 197-200).

V dnešní době začíná být stále aktuálnější problém **stárnoucí populace**. Keller (2005: 30) uvádí: „*počet osob starších šedesáti let se neustále zvyšuje a spolu s tím se zhoršuje početní nepoměr mezi lidmi ekonomicky aktivními a těmi, kdo jsou v postaktivním věku.*“ Toto sebou přináší krizi důchodového systému. Podle Kellera (2005: 31 -32) lidé, kteří jsou dnes ve věku od 20 do 30 let budou v budoucnu ekonomicky zatíženi náklady na svoji vlastní penzi i na penzi předchozí generace, a to může vest k vyostření mezigeneračních konfliktů. Na stárnutí populace se podílí

to, že se lidé dožívají vyššího věku i to, že se snižuje porodnost. Možný (2006: 271) uvádí: „Zvláště znepokojivý je vývoj ve věkové skupině osmdesátiletých a starších: z dnešních asi 260 tisíc gerontů tohoto věku stoupne do poloviny století, kdy do tohoto věku dospějí děti z baby boomu v sedmdesátých letech, jejich počet na 900 tisíc.“ Myslím si, že se v budoucnu budeme potýkat nejen s problémem z čeho budou tito lidé žít, ale také s tím, kdo se o tyto lidi bude starat. Řekla bych, že počet seniorů, o které se budou starat jejich potomci bude nižší, jak počet těch, kteří budou žít v domovech pro seniory. Lidí v produktivním věku, kteří budou pracovat ve službách určených seniorům, nebude tolik, kolik by jich bylo potřeba vzhledem k množství seniorů, kteří budou potřebovat tyto služby. Už dnes je těžké svého seniora do domova pro seniory umístit, protože na jedno místo v takovémto domově bývá velké množství zájemců. I kdyby byl v budoucnu podporován vznik nových domovů pro seniory, bude dostatek personálu, kteří v nich budou pracovat? Bude péče o seniory kvalitní? Péče o seniora v rodině by byla ideálním řešením, ale ani ona není bez rizik. Na péči rodiny se nevztahují žádné standardy a je těžko kontrolovatelná, navíc domácí násilí na seniorech není ojedinělý jev v naší společnosti. Dalším problémem je, že ne každá rodina má možnost se o nejstarší členy své rodiny postarat.

Společnost za poslední století prošla bouřlivými změnami, které se promítly i v rodinném životě. Ať už to bylo stěhování venkovského obyvatelstva do měst v polovině 19. století nebo masové zařazení žen do pracovního procesu v polovině 20. století (Keller, 2005: 26), to vše se promítlo všedního života rodiny. Rodina se zúžila na nukleární. Dnes v důsledku plurality životních stylů, která je pro naši postmoderní dobu typická, existují různé rodiny. Jsou to jak rodiny nukleární, tak i rodiny rozšířené nebo rodiny doplněné, kdy po rozpadu manželství přichází do neúplné rodiny nový partner matky či partnerka otce. Podle Bakošové (2008: 109) by v budoucnosti měly, v důsledku diferenciaci společnosti do různých skupin, existovat rozmanité rodinné struktury. Budou to rodiny nukleární, ale i rozšířené, multigenerační či doplněné. Ať už bude v budoucnu rodina v jakékoli podobě, vždy bude pro člověka nepostradatelná a nenahraditelná.

4. VLIV NÁBOŽENSTVÍ NA TRADIČNÍ A MODERNÍ RODINU

České země byly ovlivňovány nejen křesťanstvím, ale i judaismem, a to zejména v 15. a 16. století. Na Moravě žilo v té době mnoho Židů, byli to lidé, kteří byli nuceni se na Moravu vystěhovat. V 1421 byly totiž vypovězeni z Dolních Rakous a Vídně. Na Moravě panovalo ovzduší náboženské tolerance, vládla zde šlechta, která si uchovávala svá starobylá práva proti nároku panovníka, a tato šlechta byla vůči Židům (ale i křesťanům nekatolíkům) tolerantní. Velká židovská komunita vznikla v Mikulově, Židé sem přinesli svoji kulturu a náboženství a výrazně ovlivnili i hospodářství (značně přispěli do pokladny města i vrchnosti). Město bylo od poloviny 16. století duchovním centrem moravských Židů a sídlem zemského rabína. Od poloviny 19. století se Židé z Mikulova stěhují do větších měst. S nástupem fašismu židovská komunita v Mikulově zaniká a Židé v celé zemi jsou perzekuováni (Brychtová, 1998: 88).

Přínosem židovských tradic tradiční a moderní rodině se blíže věnovat nebudu, zaměřuji se hlavně na přínos křesťanství, které z židovského náboženství vychází.

4.1 Náboženské hodnoty v životě tradiční a moderní rodiny

Křesťanství má v člověku evokovat změnu smýšlení a jednání, nabádá člověka k hodnocení svého jednání a ke změně toho špatného, co v něm je. Vede člověka k tomu, aby hodnotil své jednání ve vztahu k druhému a k Bohu, a zamýšlel se nad tím, zda to co dělá někomu neubližuje. Hlavní křesťanské zásady jsou zakotveny v Desateru. Blíže je popisují výše textu. Ježíšův výklad starozákonních textů přinesl zcela jiný pohled na člověka. Aby byl člověk skutečně dobrý, musí „zákon“ (starozákonní texty byly v Ježíšově době v Izraeli zákonem) dodržovat nejen vůči členům vlastního národa, ale i vůči lidem z jiných národů. Některé požadavky Ježíš maximalizuje, třeba „lásku k bližnímu“. Učí, že každý může být náš bližní a že pokud chce být člověk opravdu dobrý, měl by dokázat „milovat své nepřátele“ (Mt 5,43). Řekla bych, že toto je i dnes stále dost radikální a je jen málo těch, kteří to dokážou. Myslím, že se v tom se silně

odráží požadavek humanity, kdy každý člověk má právo na lidské zacházení. Ježíš, když hovoří o odplatě, zapovídá odplatu „oko za oko, zub za zub“, říká: „*Slyšeli jste, že bylo řečeno: „Oko za oko a zub za zub“. Já však vám pravím, abyste neodpláceli zlému, ale kdo tě uhodí do pravé tváře, nastav mu i druhou*“ (Mt 5,38-40). Neoplácet zlo zlem, protože násilí plodí zase jen násilí a nikomu to nepomůže. Někdy může být ale velice těžké toto aplikovat v životě, v situacích, kdy někdo zavraždí, znásilní nebo invalidizuje někoho blízkého, je velice těžké neoplatit zlo nebo dokonce tomu člověku i odpustit. Aplikovat křesťanské hodnoty do svého života není vůbec jednoduché a i Ježíš to uznává: „*Těsná je brána a úzká cesta, která vede k životu, a málokdo ji nalézá*“ (Mt 7, 14).

Interpretace křesťanských zásad se lišila v kontextu doby a v některých obdobích bylo jejich dodržování vyžadováno velkou většinou společnosti. V naší době nejsou křesťanské zásady měřítkem společenské korektnosti, jak tomu bylo v minulosti. I dnes je ale okruh lidí, na který působí. Myslím si, že křesťanství má i dnes po dvou tisících letech pořád co člověku nabídnout.

Křesťanství se u nás začíná šířit od roku 863, kdy na naše území přišli Konstantin (Cyril) s Metodějem. Křesťanství na území obývaném Slovany sehrálo důležitou roli. Bylo zde prvobytně pospolné společenství, které tvořili jednotlivé slovanské rody a kmeny, které mezi sebou vytvářely svazy a první státní organizace, ale společnost byla nejednotná. Křesťanství do této doby přineslo zcela nový názor na svět a na člověka, přineslo těmto kmenům zcela nové hodnoty i nový morální kodex (Večerka, 2002). Hlavní morální zásady křesťanství jsou obsaženy v Desateru božích přikázání. Křesťanství přiznává každému člověku důstojnost, i když je to příslušník jiného národa či rasy. Když tedy vládnoucí vrstva Velké Moravy přijala křesťanství, začala se společnost postupně proměňovat. Tradiční rodiny vyznávaly tu víru, kterou vyznávala jejich vrchnost. Přijmout tuto novou víru znamenalo pro rodinu (rod čítající mnoho členů) toto:

- vzdát se starého božstva, protože nový Bůh říká: „*Nebudeš mít jiného boha mimo mě*“ (Ex 20, 3).
- Nezabíjet své nepřátele a nechovat se k nim nelidsky. Což bylo v době, kdy mezi sebou kmeny válčily, dost složité. Přiznat nepříteli stejné

právo na lidské zacházení, jako příslušníku svého rodu, bylo velice radikální.

- Mít úctu k rodičům.
- Mít pouze jednu ženu a netoužit po ženě někoho jiného. „*Abyste se uvarovali smilstva, ať každý má svou ženu a každá svého muže*“ (1 Kor 7, 2). Na jiném místě v Písmu je: „*Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu*“ (Ex 20, 17). Toto zapovídá nevěru, ale také závist. Mimo jiné to zapovídá i válečnou kořist, kdy válečníci berou, co jim nepatří, co si sami nevyrobili ani nekoupili. Ovšem válečné „*drancování*“ se dělo ještě mnoho staletí po přijetí křesťanství.

Křesťanství evokovalo změnu sociálních poměrů ve společnosti. Zajímavým aspektem křesťanství je, že poukazuje na to, že slabí lidé mají ve společnosti své místo, jsou pro ni stejně důležité, jako silní jedinci. Bůh miluje každého člověka a žádný lidský život pro něj není zbytečný i kdyby to byl člověk hluboce mentálně retardovaný, odkázaný na pomoc ostatních lidí, který společnosti ničím nepřispívá. Na různých místech v Novém zákoně je zdůrazněn úkol křesťana pomáhat slabším, starat se o ně, prokazovat jim milosrdenství, přistupovat k nim s láskou, a to i ve vztahu k rodině. V tradiční rodině byla žena brána jako slabší, byla vnímána jako podřízená muži. Křesťanství v té době nepřineslo vnímání ženy jako bytosti rovnoprávné muži, ale důrazně připomíná muži, že ji má milovat a starat se o ni, má pro něj být důležitá jako jeho vlastní tělo, tedy tak důležitá jako on sám. „*Muži mají milovat své manželky jako své světlo. Kdo miluje svou manželku, sama sebe miluje. Nikdo zajisté nikdy neměl v nenávisti své tělo, nýbrž živí je a přeje mu ...*“ (Ef 5, 22 – 6, 3).

Vnímání dítěte v rodině taktéž prošlo výraznou změnou. Dítě nemá být vnímáno jako majetek rodičů se kterým si mohou dělat co chtějí (bohužel i v dnešní době se najdou disfunkční rodiny, kde si toto rodiče neuvědomují), ale jako bytost, která je pro ně i pro celou společnost velice důležitá. Při sporu učedníků o to, kdo z nich je největší (nejvýznamnější) Ježíš postavil malé dítě doprostřed jejich shromáždění a řekl, že největší z nich je to dítě. Jindy zase říká, že kdo chce přijít do božího království, musí být jako dítě. Velikost dítěte spočívá v jeho upřímnosti, bezmezně

důvěře a bezelstnosti. Společnost jejíž členové by vůči sobě byly upřímní a bezelstní a navzájem si důvěřovali by byla jistě ideální. Právě takovým „*ideálním společenstvím*“ by měla být rodina.

Ve středověku se kladl důraz na morálku a křesťanské ctnosti. Duše byla na člověku vysoce ceněna, ale význam těla byl podceňován. Být ctnostný znamenalo dávat peníze chudým nebo pečovat o bezmocné, ale také potlačovat svoji tělesnost. Například v sexuální oblasti se toto projevovalo nejen sexuální zdrženlivostí mimo manželství, ale i v manželství samotném. Sexuální akt měl sloužit pouze pro početí. Jinak byl brán jako něco nepatřičného, jako provinění. Takto bylo interpretováno šesté přikázání po dlouhá staletí, v Bibli totiž stojí stroze „nesesmílníš“ (Denzler, 1999: 27-29).

S rozvojem průmyslové revoluce, vědeckými objevy a technickým pokrokem začíná víra v Boha upadat. V dřívějších dobách lidé „božím řízením“ vysvětlovaly různé přírodní jevy i nešťastné události, které se v jejich životě objevily. Vysvětlení některých jevů vědeckými objevy se projevilo nárůstem ateizmu. Změnila se struktura společnosti i společenské poměry a lidé už nebyly povinni vyznávat tu víru, kterou vyznávala vrchnost, dokonce se mohli otevřeně hlásit k ateizmu. S úpadkem křesťanství v naší zemi zároveň upadá i křesťanská morálka, která je vymezená Desaterem. V období komunismu bylo křesťanství silně potlačováno. Dnes patří Česká republika k nejateističtějším zemím Evropy. Úpadek křesťanské morálky se v rodinném životě nejvýrazněji projevuje v sexuální oblasti, i když se postoj církve v této oblasti výrazně posunul blíže k lidským potřebám. V tradiční společnosti ovlivněné křesťanstvím měli právo na legitimní sex pouze manželé, s uvolněním křesťanské morálky se začíná narůstat počet osob žijících v nesezdaném soužití nebo jako singles. Další oblastí je oblast odpočinku, neděle přestává být dnem, kdy je celá rodina pohromadě, protože rodiče musí v neděli pracovat. Řekla bych, že právě nedostatek společně trávených chvil může vést k vzájemnému odcizení a někdy až k rozpadu rodin. Výchova dětí rozvedených je pak velmi obtížná. Oba rodiče mají právo svoje dítě vychovávat, ale jakým způsobem, když rodič, který nežije s dítětem ve společné domácnosti, má na kontakt s dítětem dost omezený čas. Navíc se v dnešní době stále více začíná mluvit o tzv. **syndromu zavrženého rodiče**, kdy jeden z rodičů „štve“ dítě proti druhému. Dítě pak jednoho rodiče miluje a druhého nenávidí a odmítá. Křesťanské

rodiny, by měli vychovávat své děti v duchu křesťanských hodnot, ovšem rozpadu rodin, se týkají i křesťanů. Jak má člověk ukázat svým dětem, že je manželství důležité, že je potřeba, aby rodina držela pohromadě, když se sám rozvedl. Je to velice těžké a žádný univerzální návod na to, jakým způsobem po rozpadu rodiny vychovávat děti, aby oba rodiče pro ně zůstali vzorem, není.

Na výchovu dětí a mládeže se zaměřují Salesiáni. Zakladatelem Salesiánského hnutí je **Giovanni Bosco**, který se zaměřoval zejména na opuštěnou mládež. U nás se zasloužil o šíření salesiánského díla první český salesián **Ignác Stuchlý** (Salesiánská činnost u nás byla zahájena v roce 1927) (www.sdb.cz, 2011). Jednou z výrazných osobností tohoto hnutí je v současnosti **Bruno Ferrero**, který se zaměřuje nejen na mládež, ale na rodinu jako celek. Ferrero zdůrazňuje nutnost vytváření pevných hodnot v rodině, které by byly pevnými kořeny, kterých by bylo možné se držet a zároveň by byly křídly duchovní síly. Uvádí několik bodů výchovy k hodnotám:

- **Rodina se musí stát místem, kde hodnoty vznikají** – sami rodiče, by měli mít zvnitřněný pevný hodnotový systém. Jednotlivé hodnoty by na sebe měli navazovat (Ferrero to přirovnává ke košíku třešní – když vytáhneme z košíku jednu třešni spolu s ní vytáhneme i další dvě).
- **Hodnoty musí být měřitelné** – rodiče musí jasně stanovit co za jakých okolností očekávají.
- **Hodnotám je nutno děti učit.**
- **Hodnoty se vytvářejí při kontaktu** – důležité je najít si na dítě čas.
- **Dělat věci společně** – při společné práci je dobrá příležitost k lepšímu vzájemnému poznání. I společné sledování televize je důležité. Když rodič sleduje to, co sleduje dítě, tak si s ním o tom může promluvit, říct mu svoje stanovisko k danému tématu.
- **Rodiče musí dětem být vzorem** – hodnoty jsou abstraktními myšlenkami, aby dostaly konkrétní podobu musí se stát skutkem (Ferrero, 2004: 45-47).

Hodnoty v tradiční rodině byly pevné. Jednotliví členové trávili hodně času pohromadě, protože rodina byla zároveň výrobní jednotka, a tak se mohli hodnoty vytvářet a upevňovat. Mladší děti měly vzory v chování nejen u rodičů, ale i u starších

sourozenců, protože v rodině mnoho dětí. Více dětí znamenalo větší šanci, že se některé z nich o rodiče postará, také byla vysoká dětská úmrtnost a zdaleka ne všechny děti se dožily dospělosti. Dnes není nutné mít děti kvůli zabezpečení se na stáří. Když se dítě narodí (pokud nemá nějakou život ohrožující vadu) má slušnou šanci se dožít dospělosti i stáří. V současnosti je trend rodin s jedním dítětem, takže dítě nemá vzor ve svých sourozencích. I času, který tráví rodina pohromadě je mnohem méně než dřív. Člověk už od dětství stráví více času v institucích než v rodině, narodí se v porodnici, ve 3 až 5 letech jde do školky, pak chodí 9 let do základní školy, kde navštěvuje zájmové kroužky, nastoupí na střední školu, na vysokou, zapojí se do pracovního procesu, kdy v práci tráví osm a půl hodiny denně, po dosažení stanoveného věku odejde do důchodu a pokud není soběstačný a není, kdo by se o něj staral, tak navštěvuje některé denní centrum pro seniory popř. je v domově pro seniory a umírá v nemocnici nebo v hospici.

Je velice důležité, aby čas v rodinném kruhu byl tráven kvalitně a účelně a aby tyto chvíle byly šťastné a ne plné hádek a rozepří.

4.2 Role v tradiční a moderní rodině

Role otce v tradiční rodině

Otec byl brán jako autorita, rozhodoval o veškerých záležitostech rodiny. Zabezpečoval rodinu finančně a na jeho příjmech byla rodina závislá. Kromě výživy zprostředkoval ostatním členům „svět“, protože jako muž mohl být činný ve veřejné sféře. Podle Filipowicze (2009: 103) se v průběhu 19. století do otcovské role začíná promítat nacionalismus a výchova k vlastenectví se tak stává novým důležitým úkolem.

Role matky v tradiční rodině

Domácnost byla doménou žen, protože se ve veřejné sféře nemohly angažovat. Nejlepší „kariéra“ pro ženy v tradiční společnosti bylo stát se manželkou a matkou. Tyto ženy měli ve společnosti vyšší status jak ženy neprovdané. Žena měla pečovat o domácnost a o děti. Kromě vaření se náplň práce lišila v závislosti na prostředí, na vesnici se ženy věnovaly drobným zemědělským pracím, zatímco ve městě se ženy věnovaly zkrášlování domova vyšíváními dečkami a polštáři. Matky pečovaly o děti od narození

až po jejich osamostatnění, přičemž do výchovy zasahoval otec a poměrně direktivní škola. V 19. století se do role matky začíná promítat ideál české vlastenky a úkolem se stává předávat národní hrdost nové generaci (Filipowicz, 2009: 103, 110).

Role otce v dnešní rodině

Zatímco v tradiční rodině byl otec dětem po citové stránce vzdálený, v moderní rodině je otec dítěti emocionálně mnohem blíž. V dnešní době existují různé kurzy rodičovské přípravy, kterých se účastní oba rodiče, což je velice důležité. To, že je otec u porodu je dnes běžné. Dnes mají tatínci více prostoru být se svými dětmi, mají více volného času než tomu bylo v dřívějších dobách. Mají prostor pro budování vztahu se svými dětmi. Role otce může být oslabena v důsledku rozvodu, kdy může být kontakt otce s dítětem omezen. Vztahy pak mohou ochladnout, nebo se mohou zhoršit v důsledku manipulativního chování matky (syndrom zavrhaného rodiče).

Role matky v dnešní rodině

V dnešní době jsou ženy běžně zapojeny do pracovního procesu a s dětmi už netráví veškerý volný čas. Mateřství je náročné a to zejména v prvních letech života dítěte, a tak mají ženy nárok na rodičovskou dovolenou. Odchod ze zaměstnání sebou nese ztrátu financí. Aby se tato ztráta dorovнала, náleží ženám peněžitá pomoc v mateřství a rodičovský příspěvek (ten může pobírat i muž). Na jednu stranu ženám přibyly povinnosti, musí totiž chodit do práce, pokud si chtějí udržet životní standard, na druhou stranu se muž zapojuje do rodinného života více než dřív. „*Ve fyzické péči o dítě hraje zásadní roli žena. Vaří jim, obléká je, stará se o ně v době jejich nemoci. Naopak otec se věnuje spíše psychickým aktivitám dítěte – hraje si s nimi, či jim pomáhá s úkoly do školy.*“ (Čermák, 2003). Podle Čermáka (2003) zabezpečuje hlavní péči o domácnost a děti převážně žena. Muži především pomáhají s nákupy a luxováním. Málo se podílejí na vaření pro rodinu. Do péče o domácnost se zapojují spíše muži střední a mladší generace. Společnou aktivitou páru je i udržování rodinného rozpočtu.

4.3 Postavení seniorů v tradiční a moderní rodině

V dnešní době se potýkáme s problémem stárnutí populace, které je doprovázeno mezigeneračním napětím a ageismem. Ageismus je „ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu. Projevuje se skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku anebo na jejich příslušnosti k určité generaci.“ (Vidovičová, 2005). Zdá se mi, že vzájemná nevraživost mezi seniory a teenagery, začíná být neúnosná. Stačí se svézt pár zastávek městskou hromadnou dopravou a o vzájemné potyčky, vyvolané jednou nebo druhou stranou, není nouze. Stáří je dnes vnímáno velice negativně. Snad se do naší uspěchané doby ani nehodí. Dnes se klade důraz na výkonnost a flexibilitu, někteří lidé si myslí, že musí zvládnout vše, být na všech možných akcích a účastnit se různých událostí a přitom skvěle vypadat. Myslím si, že to není přirozené, přirozené je mít své hranice a limity. Spočívá hodnota člověka pouze v tom, co všechno dokáže? Pokud by tomu tak bylo, pak by bylo stáří velice neradostným obdobím života.

Domnívám se, že dnešní pohled na starého člověka je dost ovlivněn tím, že staří lidé odchází do domovů pro seniory, nebo žijí sami ve svém bytě, protože jejich děti už mají vlastní domácnost do které senior „nepatří“. Ochuzuje se vzájemný kontakt mezi prarodiči a rodiči a dětmi. Mezi jednotlivými generacemi pak vrůstá napětí, protože vnuk nechápe, proč mu babička „překáží“ s plně naloženým košem jídla u pokladny, když on si přišel koupit jen svačinu do školy a opravdu dost pospíchá, neví že babička prožila velkou bídu, a tak se snaží mít zásoby. Neví to, protože si to neřeknou. Na hodinové návštěvě u babičky na to není ani čas. Ztráta mezigenerační komunikace je velký problém, se kterým se potýkáme kvůli rozpadu vícegeneračních rodin.

V tradiční společnosti bylo soužití více generací nutností. Bydlení nebylo dostupné pro každého, a tak žili rodiny více pohromadě. Mladí a staří byly v každodenním kontaktu. Jejich soužití jistě nebylo tak jednoduché, jak by se mohlo zdát, o nelehkých osudech opuštěných výměnkářů píše K. V. Rais ve své knize *Západ*. Staří lidé žili na výměncích. Buďto měli pro sebe vyhrazeni jeden pokojík v domě, nebo

jim byl přistavěn malý domek na zahradě za domem, kde starý člověk mohl žít. Výživou byl závislý na svých dětech.

Tradiční společnost byla ovlivněná postojem křesťanství ke starému člověku. Opustit starého rodiče v době, kdy už nestačí na to, aby si zajistil základní životní potřeby, by byl jistě velký hřích. Dále křesťanství zdůrazňuje úctu ke všem starým lidem, „*na muže staršího se neosopuj, nýbrž domluv mu jako otci, mladším jako bratřím, ženám jako matkám, mladším jako sestřím ...*“ (1 Tm, 5,1). Jednat tedy se starými s úctou, s jakou by člověk jednal s vlastním rodičem. S úryvku vyplývá, že se staršími nemáme mluvit jako s „bratry“ tedy jako s lidmi sobě rovnými, ale jako s „otci“, jako s někým kdo nás převyšuje moudrostí či životními zkušenostmi.

Stárnutí bylo i v minulosti stejně jako dnes doprovázeno úbytkem fyzických sil, bylo spojeno s oslabením postavení ve společnosti, protože člověk se stal závislým na pomoci. Čím je tedy „dnešní stáří“ tolik jiné než v minulosti? Proč si dnešní staří lidé „nezaslouží“ stejnou úctu jako dřív? Pohled na staré lidi se změnil. Vlivů, které to zapříčinily, je jistě mnoho. Řekla bych, že svůj podíl na tom má úpadek morálních norem, jak u mladé generace, tak u starších lidí. Také stárnutí populace může být příčinou. Starých lidí přibývá, a protože jsou to lidé, kteří jsou odkázáni na pomoc společnosti a tím odčerpávají peníze ze státního rozpočtu, roste ve společnosti napětí.

5. TRADIČNÍ A MODERNÍ RODINA V BELETRII – OBSAHOVÁ ANALÝZA

5.1 Metodologická východiska

Obsahovou analýzu zpracovávám z kvalitativního hlediska. Půjde tedy o lingvistickou analýzu, která analyzuje vztahy a souvislosti mezi vytipovanými prvky textu, doplněnou o interpretační analýzu. K využití této metody mě inspirovala kniha M. Filipowicze a A. Zachové *Rod v memoárech*, kteří analyzují memoárovou literaturu konce 19. století z okolí Hradce Králové, ve své práci se zabývají „*konstruování rodových konceptů v kulturních textech*“ (Filipowicz, 2009: 8). Autoři v této práci upozorňují na jednu slabinu této metody, která se může týkat i mojí práce a sice, že „*tento metodologický přístup naznačuje, že náš pohled na skutečný svět je podobně neúplný a omezený jako pohled fikčních postav ve fiktivních textech.*“ (Filipowicz, 2009: 8).

Analýzu chci zaměřit zejména na „pozadí“ knih, atmosféru období, způsoby chování, podobu rodiny a úlohy jednotlivých členů. Budu srovnávat problémy a obtíže života zachycené v těchto knihách a zaměřím se na vliv náboženství na utváření hodnot a jejich aplikaci v běžném životě. Kvalitativní analýzu textu jsem zvolila proto, že jde více do hloubky, může pomoci odhalit souvislosti, které by kvantitativní obsahová analýza neodhalila. Původně byla obsahová analýza především kvalitativní metodou jako kvantitativní se začala používat daleko později. První obsahové analýzy se týkaly výkladu Písma. (Miovský, 2006: 238).

Myslím si, že tato metoda je ke zkoumání vlivu náboženství na tradiční a moderní rodinu nejvhodnější, protože v beletrii je zachycena v často fiktivních příbězích atmosféra doby a osobní názory a postoje autora a jeho vnímání světa a mohu tak získat informace, ke kterým bych se jinou výzkumnou metodou nedostala. Krásná literatura může být cenným zdrojem informací o období, ve kterém autor žije i o době

minulé, na kterou vzpomíná. Pro rozbor jsem vybrala knihy, které obsahují zmínky o náboženství a zároveň jsou knihami zachycujícími obyčejný lidský život.

5.2 Popis problému a stanovení otázek

V knihách se objevují náboženské úkony nebo chování, které souvisí s náboženstvím. Budu sledovat v jakých souvislostech se objevují, a jaký mají na literární postavy vliv. Jakým způsobem ovlivňují vztahy v rodině.

Ve vybraných knihách se objevují také i různé „magické úkony“, které ač se zdá, že jsou křesťanské, tak z křesťanstvím vůbec nesouvisí. V knize *Babička* jsem zaznamenala několik takových jevů, například tento úryvek :

„Když jsem mladá byla, také jsem to ovoce ráda jídala, ale co mi děcko umřelo, nevzala jsem žádnou do úst ...To je tak mezi námi, milostivá paní, jak umře matce dítě, nejí do svatého Jana Křtitele ani třešně ani jahody. To prý chodí Panna Maria po nebi a rozdává to ovoce těm malým dítkám. Kterého dítěte matka ale zdrženlivá nebyla a od toho jedla, tomu řekne Panna Maria: ‚Vidíš, holátko, na tebe se málo dostalo, matka ti to snědla.‘ Proto se zdržujou matky od požití toho ovoce. No a když se zdrží do Jana, zdrží se po Janě taky.“ (Němcová, 1984: 114)

Ačkoli v úryvku vystupuje postava Panny Marie, má toto s křesťanovým málo společného. Jíme abychom nezemřeli, pokud člověk zemře, duše opustí tělo. Z křesťanského úhlu pohledu je lidská duše nesmrtelná, není tedy třeba ji sytit jahodami a už vůbec ne na úkor „živých“.

Náboženství může na jedné straně prohlubovat morální vědomí, ale také může vést i k morální „oploštělosti“. Příkladem toho je tento úryvek: *„Bůhví kdo a odkud je, snad ani to není člověk, skoro aby udělal před ním kříž a řekl: ‚Pánbůh s námi a zlý pryč!‘“ (Němcová, 1979: 129).* V knize je pokládán člověk s podivným vzhledem, který se dost lišil od ostatních, vesničanů za „dávla“, je ostrakizován ve víře, že si to tak Bůh přeje.

Cílem práce je zodpovězení otázek, jak se náboženské ideje promítaly v do vztahů v rodině, jaký vliv mělo a má křesťanství na postavení mužů, žen a seniorů v rodině, a jak se křesťanství projevovalo ve výchově dříve a jak dnes.

5.3 Výběr literatury pro analýzu

Pro obsahovou analýzu zaměřenou na vliv náboženství na tradiční a moderní rodinu jsem vybrala následující knihy:

- **Babička** od **Boženy Němcové**, tato kniha byla poprvé vydána v roce 1855. Kniha zachycuje jak obraz staré venkovské ženy. V knize jsou na mnoha místech různé „rituály“ spojené s náboženstvím, které babička učí vnoučata. Babička je zde vylíčena jako morální vzor.
- Knihu **Chrt** (1888) od **Václava Kosmáka** jsem do své práce zařadila, protože se sociální pedagogikou souvisí. Je v ní zachycen vliv chudoby, špatný vzor otce a dobrý vzor matky, náboženský vliv a vliv vzdělávacích institucí na formování osobnosti mladého muže.
- Kniha **Západ** (1896) od **Karla Václava Raise** popisuje život starého kněze v zapadlé horské vesničce, který se setkává s různými problémy té doby. Je zde vystižena problematika starých „výminkářů“, i problém chudoby rodin, která zpravidla znemožňovala dětem z vícečetných rodin studium.
- **Matky po e-mailu** (2009) od **Jiřiny Šiklové** je kniha, která zachycuje problematiku stárnoucí populace. Matky odcházející do důchodu, které se musejí starat o své staré matky. O náboženství je v této knize pár zmínek, ovšem jako by se z praktického života vytrácelo, zatímco v knize Babička jsou náboženské úkony součástí každého dne, tato kniha je líčí spíše jako okrajovou záležitost.
- **Dopisy vnučce** (2007) je kniha **Jiřiny Šiklové**, ve které jsou zachyceny dopisy pro dospívající vnučku o různých obtížích života dospívajících lidí v dnešní době. Je ukázkou jak by měla fungovat mezigenerační komunikace.

Obě knihy Jiřiny Šiklové jsou psány formou krátkých dopisů nebo e-mailů, které se zabývají určitými problémy, které jsou v dnešní době aktuální. Kniha *Matky po e-mailu* je psána jako komunikace mezi dvěma vrstevnicemi a obsahuje různé pohledy na konkrétní problém.

5.4 Analyzované kategorie a pojmy

5.4.1 Výchovné působení starší generace

Babička je, se svými zkušenostmi a svojí moudrostí, jakýmsi ideálem starého člověka. V knize je babička pověřena péčí o vnoučata a jejich výchovou. „*Matku svoji milovala paní Prošková velmi a nerada byla by ji od sebe pustila, již proto, že musela zastávat službu kastelánky v zámku, a tudy nikoho neměla, komu by zcela odevzdat mohla hospodářství i děti jako matce*“ (Němcová, 1979: 23). Je zajímavé, že paní Prošková, jako žena v tradiční společnosti, byla vytížena jinou prací, než je péče o děti a domácnost.

Babička trávila s dětmi nejvíce času, kromě péče o děti vykonávala různé domácí práce. Zvláštní důraz kladla na **pečení chleba**. Při jeho výrobě chleba jej několikrát přežehnala: „*Babička, než kvas zadělávala kopistem díž požehnala a to žehnání opakovalo se, kdykoli těsto do ruky se vzalo, až byl chléb na stole*“ (Němcová, 1979: 25). Zbytky chleba házela rybám, nebo jiným zvířatům. Chléb byl brán jako dar od Boha, se kterým se nesmí plýtvat ani ho jen tak pohazovat.

Práci babička vysoko cení, bere ji jako důležitou součást života. Projevuje přesvědčení, že lenost je trestuhodná: „*Dokud ale žiju a Pánbůh mi zdraví popřává, náleží, abych pracovala. Lenoch je darmo drahý. A zcela bez starosti není žádný člověk, jednoho tlačí to, druhého ono, každý nese svůj křížek, jenomže každý pod ním neklesá.*“ (Němcová, 1979: 182).

Vzdělání nebylo pro vesnické ženy moc důležité. V knize ale hlavní postava nabádá svá vnoučata k tomu, aby se učila číst a psát. Tyto dovednosti hodnotí jako dar Ducha svatého, který mají vnoučata rozvíjet, když k tomu dostala možnost: „*Za mého*

mládí se děvčata v písmě neznala, dost na tom, uměla-li trochu číst, a to jen městské holky. A je to přece jen škoda a hřích, když má člověk dar Ducha svatého a nechává ho bez úroku“ (Němcová, 1979: 193). Zmínka o tom, že ženy neuměly číst a psát je i v knize *Chrt*. Matka hlavního hrdiny neumí číst, a tak jí musí dopisy od syna číst manžel. Dále je zde vyobrazena městská rodina Kvasničkových (u které potom Isidor na studiích bydlí), kde dcera sice číst umí, protože do školy chodila, ale dále se vzdělávat jí nebylo potřeba, spoléhá se na to, že se dobře vdá.

Svým dětem se babička snažila předat dvě, pro ni nedůležitější, věci **víru** a její mateřskou **řeč**. Proto, aby mohla vychovávat děti podle svého přesvědčení musela snášet i různé nesnáze (po smrti muže se musela vrátit do vlasti a cesta bez prostředků a s malými dětmi byla velice obtížná). *„Děti ale že od sebe nedám, že si je vychovám podle své víry a ve své řeči. To mi ale nechtěli dovolit a řekli mi, když tam nezůstanu, že nedostanu nic. ‚Když nic, tak nic, vždyť mi Pánbůh nedá hlady umřít“* (Němcová, 1979: 186). Též nejmladší generaci se snaží babička vychovávat ve víře v Boha: *„Nevíte, co jsem vám povídala o malém Davidkovi, který skolil Goliáše? Vidíte, i ten malý mnoho může, když má pevnou důvěru v Boha, - pamatujte si to. Až vyrostete, přijdete do světa, poznáte zlé i dobré, budou vás svádět, přijdete do pokušení. Pak si vzpomeňte na svou babičku, co vám říkávala, když s vám chodívala.“* (Němcová, 1979: 280).

Autorka ústy babičky zdůrazňuje, že **člověk je členem společnosti** a je-li to možné má chodit upraven *„babička ‚ostatně‘ doložila ‚vy také nejdete mezi lidi v šatech, v nichž se doma válíte, to je dlužen člověk společnosti i sobě, chodit si v čistém šatu, když to může být.“* (Němcová, 1979: 309).

V knize *Chrt* vystupuje jako starší generace duchovenstvo. Kněží, se kterými se Isidor Trnka setkává, jsou stařečkové. Snaží se mu dávat dobré rady do života, které ale Isidor nechce slyšet: *„Kdyby to šlo po mně, byl bych nejraději advokátem.“* *‚To bych vám sám radil. Vy byste jako advokát přesoudil svět! No, všechno může být, ale až tím advokátem budete, neztraťte svědomí – rozumíte?‘* (Kosmák, 1970: 124). Staříčkový kněz z jeho vesnice si dokonce vyhrazuje právo podílet se na jeho výchově:

„Myslím to s tebou, milý Isidore, upřímně. Pokřtil jsem tě, vyučil ve škole, a proto mám také trochu práva po otcovsku s tebou promluvit. Pamatuj si, co ti teď povím. Chceš-li do kláštera pro pouhé zaopatření nebo snad dokonce, abys tam pohodlně gymnasium dostudoval a potom vystoupil ... znal jsem i takové ptáky, všichni zprvu pečtili, že jen z pouhého povolání berou na se klášterní roucho. – Isidore, kdybys měl snad také podobný úmysl, prosím tě, řekni mi to hned, než bránu klášterní překročíš. Nepovím to nikomu a přičiním se ti všemožně o jinou podporu, abys ty latinské snáze mohl dostudovati. Mluvím s tebou jak otec, ...“ (Kosmák, 1970: 64).

V knize *Západ* vystupuje jako starší generace staří lidé z farnosti a duchovenstvo. Hlavní postavou je staříčkový dobrosrdečný kněz, který strávil péčí o farnost celý svůj život. „*Tolik roků tady sloužím – z dětí tu zatím vyrostli starci a stařeny ... O celé kolatuře⁴ vím, jak v každém baráku a chalupě to staré umíralo a mladé narůstalo. Co jsem jich okřtil a také pochoval! Co všechno jsem slyšel v zpovědnici a kolik jsem jich připravil na onen svět!*“ (Rais, 1976, 34). Jako kněz měl možnost ve svých kázáních působit na všechny věkové kategorie. Mohl mluvit k lidem o problematičtějších otázkách života. V následujícím úryvku popisuje odezvu lidí po kritice opilství: „*Solil jsem jim za to pití v kázáních, takže byli všickni proti mně, nebožtík šenkýř, nynějšího otec, na mne jednou přiběhl a bědoval i huboval, že ho chci ožebračit. Ale pravda, ženské byly v té snaze na mé straně – a tak se to, chválabožu, trochu spravilo.*“ (Rais, 1976, 37). Byl také morálním vzorem, ze svých skromných příjmů kněze v zapadlé horské vesničce se snažil podporovat ty nejchudší: „*...na každého myslil, na sebe naposledy. To bylo nějakých zlatek, které každý rok poslal – celé přátelstvo se hlásilo, studenti, vdovy, sirotci – a jak tuhle pomáhal po kolatuře! Vždycky jenom: ‚Já mám málo, ale ti nemají nic! Pomáhat se musí.‘*“ (Rais, 1976, 44-45).

Hlavní postavy knihy *Matky po e-mailu* pod přezdívkou Helena.a@seznam.cz a Janab@gmail.com rozebírají, jak problémy svojí generace (péče o starého rodiče, potíže vlastní fyzické omezenosti), tak i mezigenerační napětí a ageismus. Sami již patří ke starší generaci (je jim přes šedesát). Starají se ale ještě o generaci nejstarší, kam patří jejich matky. Jejich děti žijí samostatně se svými rodinami, kontakt není příliš častý. Je vidět posun ve vědomostech oproti předcházejícím knihám, kde senior často neuměl

⁴ Farnost

číst ani psát (př. v knize *Západ* ze starší generace uměl číst jen pan farář), ale měl na rodinu daleko větší vliv a byl považován za moudrého a váženého (např. postava babičky), zatímco v této knize je patrné, že na postavy mělo vliv vzdělání (umí číst a psát), dostalo se k nim velké množství informací a dalo by se říct, že jsou velice inteligentní, ale na mladší generaci nemají velký vliv, protože žijí odděleně:

„Tak jsem pozvala k sobě a k mamince bratra, jeho novou ženu, měli jsme spolčený oběd, dodatečně přišla i moje dcera s manželem, ale jen tak na kafe ...K rozhovoru o hlídání, pomoci s maminkou jsem se ale neodhodlala. Bála jsem se zkazít sobě i ostatním sváteční náladu. Nehubuj mě, udělám to příště, nejsem tak statečná a silná jako ty. Ty bydlíš v jiném patře než tvoje maminka a to je asi lepší než být takto úplně pohromadě“ (Šiklová, 2009: 13).

V knize *Dopisy vnučce* píše hlavní postava babička své vnučce. Výchovné působení starší generace je zde znát. Není to však působení zákazy a příkazy, ale formou dialogu (v knize jsou jen dopisy, které píše babička, takže by se zdálo, že jde o monolog, ale vždy na začátku dopisu je odpověď na reakci vnučky). Babička klade vnučce otázky, snaží se vystihnout její pocity a dává rady. Babička chápe křesťanství, jako součást naší kultury a chce, aby o něm vnučka měla přehled:

„Řecká i římská kultura, stejně jako Starý a Nový zákon, tedy křesťanství, patří k základům naší civilizace. Přečti si alespoň od Ivana Olbrachta Čtení z Biblí kralické a taky Biblickou dějepravu. Když nebudeš nic vědět o křesťanství, nebudeš rozumět ani vtipům a písničkám Voskovce a Wericha, nebudeš vědět, co je vlastně na barokních obrazech, které u nás obdivují lidé z celého světa. Ale ještě něco, na internetu najdeš sice mnoho údajů, souvislosti z těch přesných informací ovšem pochopíš jen těžko. Na internetu jsou údaje o Pánubohu, ale Bůh ani bůh tam není.“ (Šiklová, 2007: 25-26).

Vnučka tedy do kostela nechodí, měla by informace o křesťanství odtamtud a konverzace by se ubírala jiným směrem, protože vnučka by už základy měla.

5.4.2 Rodičovská výchova

Výchova otce

V knize *Babička* od B. Němcové je otec popisován jako autoritativní. Když se děti nechovají jak by měly, napomíná je: „*Holčiny sepjaly ruce a dívaly se dlouho upřeně na oltář, když se ale dost vynadávaly, zatočily hlavy vlevo vpravo, a tu setkaly se zraky jejich s líbeznou tváří komtesy, která seděla nahoře v oratorium. Musely se na ni usmát, jakpak jinak. Ale za komtesou seděla matka a otec tam stál, a ten děvčatům přísně pokynul, aby obrátili se k oltáři. Adelka tomu nerozuměla, ona se také na tatínka smála, až ji Barunka potáhla za šaty a šeptala: ‚Dívej se na oltář!‘*“ (Němcová, 1979: 218). V této knize je otec vedlejší postavou. Kvůli své práci je v rodině víceméně nepřítomný. On i matka chodí pravidelně na mši, čímž dávají svým dětem vzor, že je to něco, co se „sluší a patří“. V knize ale není, že by o své víře s dětmi mluvili. S dětmi o víře mluví jen babička.

Zatímco v knize *Babička* má otec jen „vedlejší úlohu“, v knize *Chrt* je postava otce velmi výrazná. Otec, ač se sám hlásí ke křesťanství, se podle své víry nechová. Je to postava hamižná a lakomá bez charakteru a svědomí. To vše pak předává svému synovi. Kniha začíná tím, jak vede otec syna do školy a když zaslechne za sebou na cestě hrčít kočár, řekne synovi ať dělá, že si podvrtl kotník, aby je svezli do města. V tomto duchu pokračuje celá kniha. Když se Isidor rozhodně vstoupit do kláštera, aby mohl zadarmo vystudovat. Otec mu jeho nečestný nápad schvaluje:

„*Víte, do toho kláštera berou hned po šesté latinské škole a nechají pak studenty dále studovati, dostanou v klášteře stravu, šaty, knihy – slovem – všechno. Komu se v klášteře nelíbí, může kdy chce vystoupiti. ‘ Starý ze syna ani oka nespustil. Počal chápati. ‚No – a?’ ‚No – a kdyby se mi, až vystuduju osmou, v klášteře nelíbilo,‘ řekl Isidor chytrácky, ‚vystoupím a mohu pak dále studovati, co mi bude líbo.‘ Otec mu poklepal spokojeně na rameno: ‚Isidore, ty jsi přece jen chytrá hlava! Já mívám také někdy dobré nápady – při tom naháněčství je jich potřeba – ale toto by mi nebylo napadlo... ‘*“ (Kosmák, 1970: 53-54).

Otec pak dává synovi špatný příklad tím, že jinak smýšlí a jinak mluví. Nebojí se ani zaštit'ovat svá lživá slova Bohem:

„Žel Bohu, přišel k nám již mnohý s nepoctivým úmyslem. Nechal se od nás po tři léta živiti a šatiti, a když pak gymnasium dostudoval, upláchl ... Starý Trnka vstal. ‚Milostpane, kdyby zde můj syn vyvedl takovou věc, na tom místě bych jej proklel!‘ řekl rozhorleně ... ‚Mluvil jsem o podvodném úmyslu, s kterým už mnohý k nám vstoupil.‘ ‚Toho my nemáme, jak je Bůh nad námi!‘ zaklínal se starý Trnka“ (Kosmák, 1970: 58).

Když pak syn chce od nepoctivého úmyslu upustit, otec se na něj rozhněvá: *„Co blázníš?“ rozhněval se otec. ‚Můžeš-li si uleviti, proč by ne? Řeči pana faráře nic nedbej, on býval vždycky podivný. Milý synu, každý musí za nynějších časů hleděti, jak by si pomohl, ať tak neb onak. Pan farář ať si hledí breviáře a o nás ať se nestará!“ (Kosmák, 1970: 65).*

Syn (Isidor Trnka) chová ke svému otci obdiv, ale hlubší citové pouto k němu nemá. Otec mu v knize na mnoha místech říká, že se musí „protloukati sám“ a to už jako malému chlapci. Isidor vidí otcovo lakomství, jak se snaží i na něm šetřit. Otec vidí v synovi jen pojistku dobré budoucnosti. Ke konci knihy se toto plně projevuje, Isidor přestane otce obdivovat, protože jej obdivoval za mazanost, když ale v tomto otce dalece přesáhne, začne jím pohrdat. Úctu ke svému otci ztrácí v okamžiku, kdy mu umírá matka a otec se k tomu staví chladně: *„Starý přišel za ním. ‚Pojďme, je již čas. S těmi ženskými je soužení, nemohou nic bez plače a žehnání ukončiti.‘ ‚Isidor pohlédl na otce podivně a myslil si: ‚Ty nemáš kouska srdce,‘ neřekl však ani slova a šel mlčky vedle otce ...“ (Kosmák, 1970: 270).* Otcovo lakomství definitivně zničí vztah otce a syna, když otec chce šetřit na pohřbu své ženy:

„Myslím, že bude pohřeb státi aspoň padesát zlatých s truhlou a se vším.‘ Isidor pohlédl na otce opět mrazivě a řekl kysele: ‚Ať stojí, co stojí, já zaplatím, jen poručte vystrojiti pěkný pohřeb, moje matka toho zasluhuje, ačkoliv byste, jak se mi zdá, mohl pohřeb zaplatiti také sám,‘ doložil uštěpačně“ (Kosmák, 1970: 270).

Syn s otcem také probírá **výběr životní partnerky**. Pohledy otce a matky na to jaká by měla jeho budoucí žena být se značně liší. Matka radí synovi, aby si vzal hodnou ženu se zlatým srdcem:

„A zlatý Isidoru, dej si dobrý pozor, až se budeš ženiti, aby sis nevzal nějakou nehodnou, pyšnou ženskou, která by hleděla jen na parádu a ne na práci: byl bys pak nešťastným do své smrti. Nechci ti poroučeti, ale radila bych ti: vem si tu Rambouskovou slečinku, je hodná a má dobré srdce – s tou bys zle nepochodil“ (Kosmák, 1970: 269).

Zatímco otec má na výběr partnerky zcela jiný názor:

„Starý Trnka se zachechtal: ‚Ať si mají! To by sis, milý Isidoru, šlapal po rozumu, kdyby sis takovou fíflenu na krk uvázal.‘ ‚Ale, tatínku, co vám napadá?‘ máchl Isidor rukou. ‚Ani pomýšlení.‘ ‚Však já vím, že máš z toho rozum,‘ kývl otec hlavou. ‚Tamhle ta Rambousková, to by bylo něco jiného.‘ ‚Ani z toho mračna nebude pršet,‘ řekl Isidor. ‚Snad bych si nevzal takový venkovský pekáč, který nerozumí ničemu jinému než drůbeži a vařece.‘ ‚Dovol synu,‘ namítal starý, ‚to je nejhlavnější věc v domácnosti.‘ ‚Ach co,‘ vyhrnul Isidor dolní pysk, ‚já musím dostat paničku vzdělanou a bohatou, aby si mohla sama paltiti kuchařku, a uvidíte, že se to také stane. Ale zatím, rozumíte, tatínku, ticho, aby to Rambouskovi nemerčili, víte, že je ještě potřebuji“ (Kosmák, 1970: 221).

Když se pak Isidor stal redaktorem a nabyl tím vysoké společenské postavení, utvrdilo ho to v přesvědčení, že jeho nevěsta musí být bohatá, aby ho byla hodna:

„Starý se pohrdavě usmál: ‚Já myslím, že je Beata dobrá pro nějakého hostinského nebo sládka, ale pro pana redaktora?! – Isidore, Isidore, snad bys kvůli červeným tvářičkám neztratil rozum? Na tebe čeká jinačí nevěsta.‘ Ta řeč Isidora rozhněvala: ‚Což si ji již беру? Já jen povídám, kdyby se stalo a nenašel bych lepší, abych věděl, zač stojí!‘⁵ ‚A su!‘ prohodil starý německy, ‚to je jiná! Kdybych já byl tebou a chtěla by mě některá míti, ta by si mé vědomosti a talenty draze koupiti musila.‘ ‚Však já se také nezahodím,‘ ujišťoval syn otce“ (Kosmák, 1970: 268).

⁵ Isidor chtěl po otci zjistit, jakou má hodnotu hospoda, kterou vlastní otec Beaty.

Kniha končí naprostým rozvratem vztahu otce a syna. Synův vztah k otci nebyl založen na lásce, ale na obdivu k chytrosti, když ale otce nebylo zač obdivovat, Isidor se nešťítíl otce okrást o veškerý majetek. Také mu vyčítá svoji „bídnu existenci“ a jeho výchovu v dopise na rozloučenou:

„Kdo svému synovi žalobou hrozí, kdo mu budoucnost podkopati se snaží, kdo mu přeje, aby za plotem zdechl, ten nezasluhuje krásného názvu ‚otče‘! Proto vás také tak nejmenuji. Jste mi jen starším Trnkou. Že jste mě na svět přivedl, za to Vám neděkuji. Lépe by mi bylo nebýti, než tak bídne životem se potloukati ...Přeji si, aby cesty naše se vícekrát neseťkaly ... P.S. Že jsem Vás přelstil, to Vás může upřímně těšiti, vždyť jste byl po tolik let mým učitelem v lišáctví.. Kdo radil před lety synkovi, veda jej do města, aby se tvářil, jak by si byl podvrtil nohu, když uslyšel za sebou kočár? Kdo vítr seje, klidí bouři“ (Kosmák, 1970: 410-411).

V knize *Chrt* je i další rodina, rodina pana správce. Zde vystupuje otec jako autorita. V následujícím úryvku je zachycena rozprava matky a otce o výchově nezdárného Emánka. I v tomto případě je otec velmi zaneprázdněn prací (stejně jako pan Prošek v knize *Babička*) a na výchovu dětí nemá čas. Se ženou se dohadují o to, kdo je za výchovu syna odpovědný, žena argumentuje tím, že kluk se má báti otce, a tak jí výchova syna nepřísluší:

„Má milá, u našeho vzácného pana syna je teď pozdě na bití. Mělas jej bijávati, pokud byl malý.‘ ,Toto se mi líbí. Naposledy řekneš, že jsem jej pokazila já!‘ ,A kdo jiný? Já nebývám po celý den doma, nemohl jsem věděti, co tropí, a zpozoroval-li jsem kdy co, nezůstal jsem mu zajisté nikdy dlužen, ale tys jej měla trestávati anebo aspoň jeho chyby mi nezatajovati, rozumíš? – U tebe však byl Emánek pořád hodný, chytrý, geniální, a v kluku nevězelo zatím nic dobrého. Jak jsi jej vychovala, tak jej máš.‘ ,Tak pane manželé, tož já jsem vinna? Děkuji ti pěkně za tu poklonu. – kdepak jsi jakživ slyšel, že by kluk matku uposlechl? Děvčata ano, to je něco jiného, ale kluk má se báti otce. Ty však jsi nevšiml si ho celý čas – sám jsi to uznal . Co mělo z něho vyrůsti? Ale přesto, že jsi jej docela zanedbával, není náš Emánek přece nejhorší, má vtip a dobré srdce, a to je zásluhou mou!“ (Kosmák, 1970: 33).

Knih *Západ* kromě vyprávění o staříčkém knězi zahrnuje i několik příběhů, které se prolínají hlavním dějem. Jedním takovým je i příběh o řídícím Pondělíčkově, který ze svého skromného učitelského platu živí početnou rodinu. Tato postava je líčena více než jako autorita, jako milující a pečující otec. Na rozdíl od knih *Babička* a *Chrt*, kde otcové nijak výrazněji neprojevují emoce, otec v této knize emoce projevuje: „*Řídící Pondělíček políbiv ženu, chvátal do kuchyně, tři menší děti, Toník, Jaroš i Mařenka, čekaly ho u dveří, a sotvaže vstoupil, chytli a líbaly mu ruce. „No dobře, dobře“ usmíval se, hladě je po tvářích*“ (Rais, 1976, 49). Řídící Pondělíček je v téže situaci jako starý Trnka v knize *Chrt*, kvůli chudobě mají jeho děti ztížený přístup ke vzdělání. I když má učitelský plat, nemůže si dovolit druhorozeného syna Václava poslat na studia, protože již platí studia prvorozenému a musí živit i mladší děti. Staví se k této situaci jinak než starý Trnka. Syna nabádá, aby se snažil zaopatřit poctivou prací a pokud bude možno on sám se mu bude snažit pomoci, vyjadřuje také důvěru v Boha, že jim v této situaci pomůže:

„*Otec povstav, přistoupil k němu, ruku mu položil na hlavu, a hladě vlasy, pravil srdečně: „No, mlč, hochu, mlč, třeba v zástěře, jen když se člověk přičiní! A ty se přičiníš, to já vím. Kdyby to bylo možno, šel bys na reálku a dál, ale rozumíš sám! Dá Pánbůh, že ti přece budu moci trochu pomáhat, abys to někam přivedl.*“ (Rais, 1976, 53).

Postarat se o své děti hodnotí Pondělíček jako svoji morální povinnost, dokonce jako hřích, kdyby to neudělal: „*Vzpomínal na svého nebožtíka otce, jak se lopotíval, aby dětem připravil lepší časy ... a přece pomohl synovy, až se stal „pánem“ ... Pondělíček si v duchu říkával, že by to byl hřích proti nebožtíku otci a matce, kdyby se o své děti slušně nepostaral.*“ (Rais, 1976, 53). Snaží se tedy, aby dětem opatřil vše potřebné. To potvrzuje i v dopise nejstaršímu synovi: „*Kdybys něco potřeboval, jenom piš, toť víš, že učiníme, seč jsme. Pánbůh Ti dej zdraví a štěstí ve všem. Vroucně Tě objímá Tvůj věrný otec ...*“ (Rais, 1976, 55). Pondělíček je jako otec autorita, ale k dětem má vřelý vztah, dokonce ho autor „nechává vyjádřit“ emoce, ovšem jen když je sám a nikdo ho nevidí: „*Pondělíček sám v pokoji ulehl, položil ruku jako jindy, když jí Vášu objímal, a sám si potichu zaplakal.*“ (Rais, 1976, 103). Je jako otec mírný, děti netrestá, sám se jim snaží být vzorem. K dětem má kladný citový vztah a oni k němu také, z otce nemají strach.

Výchova matky

Jak v knize *Babička*, tak v knize *Chrt* není matka výraznou postavou. V knize *Babička* matka ovlivňuje životy dětí minimálně, výchově dětí se věnuje babička a na domácí práci má služebnou. V knize *Chrt* má na výchově syna matka větší podíl. Syna miluje, snaží se mu podle svých možností pomáhat: „*Kdybych měl aspoň na cigárku.*“ „*Několik šestáků tady mám, prodala jsem vejce.*“ „*Dejte mi je rychle.*“ „*Mluvili ještě chvíli, jak se kde daří, a Isidor řekl pak: „Maminko, teď musím do chóru. Přijďte sem o jedné hodině, donesu vám něco jísti a trochu piva.“*“ (Kosmák, 1970: 72). I Isidor má svoji matku rád. Jejich vztah však není zcela bezproblémový, zvláště po té co Isidor odejde z kláštera, se vztahy podstatně zhorší:

„*Ba, nejlíp tak, loudej se celý den po cizích lidech, beztoho mě srdce bolí, když se na tě podívám.*“ „*To také vidím, a proto bych byl blázen, abych se díval doma na váš kukuč, když jsou cizí lidé ke mně vlídní a mě zvou.*“ „*To pověděv hodný synáček, bouchl dveřmi a odešel. Matka pohlédla ke kříži nad stolem, zalomila rukama a modlila se: „Pane Ježíši, vím že trestu zasluhuje, ale netrestej ho a odpusť mu, jak jsi odpustil tomu lotrovi.*“ „*Nato si sedla na lavici u kamen ke kotlu, kde sedávají žebráci, když se přijdou v zimě ohřát, a plakala ubohá až jí srdce usedalo*“ (Kosmák, 1970: 105-106).

Hádky matky a syna se točí okolo témat náboženství, víry a náboženských úkonů. Matka se snaží syna o to, aby byl ze syna dobrý křesťan a dobrý člověk. Isidor to vnímá jako nátlak, a proto se snaží domovu vyhýbat:

„*Dobré poledne!*“ „*pozdravil Isidor nápadně hlasitě. Trnková se ohlédla a řekla jízlivě: „Na věky amen.*“ „*Vítám tě. Jakpak ty to tak pozdravuješ? Cožpak jste v klášteře neříkali Pochválen buď Ježíš Kristus?*“ „*Prosím vás, maminko, dejte mi již jednou s klášteřem svatý pokoj a těch úsměšku si také ušetřete. Nepochopuji vás, když jsem do kláštera vstupoval, plakala jste, jako bych byl již umíral, a teď, když jsem na svobodě, jste zase samá žluč.*“ (Kosmák, 1970: 81).

Když potom syn odjíždí na studia do Prahy, smíří se s ním. Uzná, že Isidorovi některými svými hořkými slovy ublížila:

„No s Pánem Bohem, matičko, a modlete se za mě, aby mi dal Pán Bůh. Štěstí.‘ doložil zchytrale, matčina srdce se dotýkaje. ‚Modlím se za tě bez přestání, milé dítě,‘ ujišťovala jej matka, ‚a budu se modliti ještě více dnem i nocí, aby tě tvůj andělíček strážný chránil a Duch svatý osvěcoval.‘ Vstala, padla synovi kolem krku, zlíbala jej vroucně, jako by všecku lásku, po tak dlouhý čas tlumenou, chtěla najednou ukázati, vedla jej pak ke kropeničce, namočila prsty do svěcené vody a pokřižovala čelo synovo: ‚A tak už, milé dítě nezapomínej na Pána Boha a na mě, svou ubohou matku, a řekla-li jsem ti kdy jaké trpké slovo, odpusť bylo to z lásky“ (Kosmák, 1970: 111).

Matka svojí výchovou nedokáže ovlivnit bezcitnost a bezcharakternost svého syna. Špatná výchova otce v tomto případě zásadní a poznamená Isidora na celý život.

V knize *Západ* vystupuje výrazněji jen matka Pondělíčková. Ke svým dětem má velmi blízko, je v podstatě zaneprázdněna celodenní péčí o děti. Když onemocní její druhorozený syn, který je ve městě v učení, jede ho navštívit a on se jí svěřuje s tím, že je šikanovaný: „Povídal Váša, že se mu v dílně proto, že je Čech, nejednou vyšklibli.“ (Rais, 1976, 53). Matka pak vše sděluje otci a ten rozhoduje, co dál.

V knize Jiřiny Šiklové *Matky po e-mailu* hlavní postavy spíše hodnotí výchovu svých matek. Hlavním témata knihy jsou péče o starou nemohoucí matku a potíže s tím spojené, stáří, umírání a smrt. Jak je na tuto problematiku nahlíženo v současné společnosti. Spíše než na mladší generaci se zaměřují na tu svoji a pátrají po smyslu stáří.

5.4.3 Vztahy mezi členy rodiny

V knize *Babička* je rodina Proškových vykreslena velice idylicky. Manželé se nehádají, děti sice nejsou vždy hodné, občas si zazlobí, ale jinak jsou řádně vychované. Vztahy mezi generacemi jsou velmi dobré. Naproti tomu v knize *Chrt* jsou opravdu realisticky popsány hádky mezi manžely a rodinné krize. V následujícím úryvku je hádka mezi panem správcem a jeho ženou:

„Ty toho arci nechceš uznati, jsi na mně tyranem tak jako na syna, ba na nás všechny! Kdybych se toho byla nadála, že mě tak nespravedlivě budeš vinit, nebyla bych jakživa.“ A paní správcevak zakryla si šátečkem oči a dala se do pláče. „Výborně! To je tvá poslední zbraň, nevíš-li, kudy ven z bryndy – mě však tím pláčem neobměkčíš.“ Bouchl dveřmi a šel na dvůr ...“ (Kosmák, 1970: 33).

Rodina v krizi

Rodina Trnkových (v knize *Chrt*) zažívá největší krizi po návratu syna z kláštera ve „světském oděvu“. Matka nese velmi těžko, že její syn, do kterého vkládala naděje, tak zklamal. Kdyby po ukončení studia byl vysvěcen, získal by tím vysoký společenský status. Tím, že se tak nestalo a z kláštera byl vypovězen, zahanbil celou rodinu. Vztah matky a syna to výrazně zhoršilo:

„A od té doby, co se navrátil Isidor z kláštera ve světských šatech, byla Trnková všecka jinačí. Na syna nemohla se více s tou vlídností podívat jako dříve, a když s ním mluvila, chvě se jí pokaždé hlas hněvem nebo utlumeným pláčem. Rozechvění její pocítil již mnohý hrnec a skončil v jejích nevlídných rukou hliněný svůj život. Ten hněv, jež pocítovaly hrnce a ostatní nábytek, byl vlastně namířen na Isidora, ale matka neodvážila se vztáhnouti na syna ruky, vždyť byl již velký a nosíval klášterní roucho. Z úst jejích arci častěji zahřmělo, ale blesk, jak již praveno, neudeřil nikdy“ (Kosmák, 1970: 80).

Toto zhoršilo celkovou atmosféru v domácnosti: *„Smutno a trudno bývalo u Trnků. Starý býval více nežli jindy venku za obchodem, zajedno pilně sháněl peníze na studie, a pak vyhýbal se svému vlastnímu domu, v němž ho teď nic netěšilo“ (Kosmák, 1970: 80).* Když se situace vyhrotila natolik, že se matka a syn už jen hádají, chce matka po otci, aby zasáhnul a domluvil synovi: *„Sedne ke stolu bez kříže vstane bez kříže, jako nějaký pohan, řeknu-li mu slovíčko, osápne se na mě jako na otroka. To ti povídám, starý, vytrí mu dnes dobře žaludek, aby mě přece ctíl jako matku.“ (Kosmák, 1970: 91).* Zde je zdůrazněno, že syn má povinnost „ctít matku“, tedy chovat se k ní slušně, pokud to nedělá, tak zasahuje otec jako výchovný činitel. Kosmák vyjadřuje také přesvědčení, že domácnost je doménou žen, a že záleží pouze na nich, jaká bude doma atmosféra: *„Duší či lépe srdcem každé domácnosti je hospodyň – žena, matka. Ta má čarovnou*

moc, že může pobyt v domě učiniti příjemným. Je-li šťastna a spokojena, vane dech blaha celým domem, je-li však zarmoucená a smutná, kladou se chmurné stíny na každý předmět v celém příbytku, a tváře všech zasmušují se nevolky“ (Kosmák, 1970: 80).

Rodinná krize u Trnků se vyřeší tím, že Isidor odjede na studia do Prahy: *„Maminko, s Pánem Bohem, a zapomeňte již, co se stalo. Rozvažte si jen, že se do kláštera nehodím, a kdo jde do kláštera bez povolení, že má do pekla nejbliž. Uvidíte, ve světě bude ze mě dokonalý, vážený člověk, a za několik let přijedu si pro vás s kočárem“ (Kosmák, 1970: 110).* Tímto se vztahy urovnaly. Když pak Isidor získal výhodné postavení, nezapomněl na své rodiče a měl úmysl je zaopatřit na stáří:

„Rozmilí rodiče!

Pokládám se za šťastného, že Vám mohu konečně vpravdě radostný list napsati. Jsem za skutečného redaktora povýšen a zaopatřen až do smrti. Studie nechám teď studiemi – nemám k nim ani času ani chuti více. A nač bych studoval dále, když mi toho není potřebí? – Od nýčka nebudu od Vás ani krejcaru více potřebovati, naopak – bude mi možno Vás podporovati a Vaši lásku Vám spláceti. Prozatím Vám posílám pětku – později pošlu více. Jsem teď velmi spokojen, ale mám ještě jeden plán, podaří-li se mi ten, pak budu skutečně pánem! Pak odstěhujete se, draží rodičové, ke mně – a bude konec všeho dření a vší nouze!“ (Kosmák, 1970: 239).

Další krize nastává když Isidorova matka umírá, tato krize posílí vztah mezi manželi i vztah matky a syna, ale zhorší vztah otce a syna:

Vztah mezi manželi

*„Povídal, že zaskočí do hospody na nějaké snídání a koupí prý kousek nějakého masa.‘
,On se přece stará,‘ řekla nemocná spokojeně. ,Nazlobil a natrápil se mě někdy dost, ale nýčko přece vidím, že by mi bylo bez něho zle“ (Kosmák, 1970: 252).*

Vztah matky a syna

„Isidor šel po prstech až k posteli, pohlédl na matku utrápenou – a osvědčilo se staré přísloví, že ,krev není voda‘, i na něm, pohnulo se v něm srdce a oči mu zavlhly. Zalomil mimoděk rukama, pohlédl na otce a zabědoval šeptmo: ,Bože můj, ta chudák vypadá“ (Kosmák, 1970: 252).

„Vtáhla hubenou chvějící se ruku a hladila Isidorovi tváře tak něžně, jako když byl ještě malým dítětem. ‚Isidoru, zůstaň hodný a nespouštěj se Pána Boha, pak také on tebe neopustí“ (Kosmák, 1970: 268).

Matka rozebírá starý problém, kvůli kterému se vztahy zhoršily

„Pročpak pláčete, matinko? Tázal se jí Isidor. ‚Ach, milý synáčku, mám velikou lítost.‘ ‚A proč:‘ ‚Když si vzpomenu, že jsem ti nechtěla vařit, jak jsi z toho kláštera vystoupil, div mně srdce nepukne! Však mě Pán Bůh za to potrestal: nýčko bych ti s radostí vařila – a nemohu!‘ A nebohé tekly slzy po tvářích. Isidor se usmál a stiskl jí ruku: ‚Z toho si, matinko, pranic nedělejte, na to jsem již dávno zapomněl. Vy jste tenkrát byla nade mnou zarmoucená, bála jste se, že se ve světě pokazím a že se mi povede zle – ale mylila jste se. Já jsem ve světě na Pána Boha nezapomněl! Pokud jsem měl ještě více času, chodíval jsem každou neděli a svátek na Strahov do kláštera, ministrovával jsem tam veledůstojnému panu převorovi a při každé mši svaté vzpomínal jsem na vás, milá matinko.‘ ‚Ó, můj dobrý synáčku,‘ zajásala nemocná a pohlédla naň jako na nějakého svatého. ‚Odpusť mi, že jsem ti tak ubližovala.‘ ‚Pěkně vás prosím, nemluvte o odpuštění! – teď tam arci více nechodím, protože je na Strahov daleko, ale někdy v městě zajdu si přece ještě každou neděli do kostela. Vidíte, že může být člověk i v městě hodným, když chce, a ne jen v klášteře.‘ ‚A byls u velikonoční zpovědi?‘ tázala se nemocná. ‚Byl,‘ selhal Isidor a počal rychle o jiném mluvit“ (Kosmák, 1970: 255-256).

Pro matku je víra a náboženství velice důležité. To poslední, co chce synovi sdělit se týká právě tohoto tématu. Syn se s ní o tom baví a chlácholí (popravdě řečeno lže) ji, aby ji na smrtelné posteli potěšil. Po její smrti s otcem domlouvají pohřeb, zde se ukáže otcovo neskutečné „skrblictví“. To pak rozvrátí vztah otce a syna nadobro.

Zatímco krize u Trnků je způsobena vnitřními okolnostmi (zhoršení vztahů), rodinná krize Proškových (*Babička*) je způsobena vnějšími okolnostmi, kdy otec opouští na čas rodinu, protože musí odjed za prací. Babička má pak úlohu sociální opory, teší dceru i děti a zdůrazňuje úlohu Boha jako opory v těžkých chvílích: „No Terezko neplač,“ říkala babička: „což je to všecko platno, tož jsi věděla, co tě čeká, když sis ho brala, tedy musíš trpělivě snášet. – A vy, děti, mlčte, modlete se za tatínka,

aby zůstal zdrav a dá Pánbůh, vrátí se zase k nám“ (Němcová, 1979: 273). V knize *Západ* je popsáno rodinných krizí více. Rodinná krize Pondělíčkových je způsobena odchodem syna na studia, krizi prožívá také kaplan Letošník, který chce kvůli stárnoucí matce musí opustit faru ve Studenci a nechat se přeložit jinam, aby jí byl blíže a mohl ji navštěvovat. Dále pak staříčkový farář (hlavní postava), který vidí umírat svoji sestru, ta je jediným jeho žijícím sourozencem a je mu velice blízká. Tyto krize ale nezpůsobí rozvrat rodinných vztahů, spíše naopak vztahy mezi členy utuží. Krizi u Pondělíčků vyřeší dvě okolnosti synova nemoc (zápal plic), která způsobí, že se syn vrátí z učení domů a přeřazení učitele Pondělíčka na výhodnější místo, blíže k městu, takže budou ušetřeny finance na ubytování dětí a tím pádem může jít i druhý syn studovat na gymnázium.

V knize *Matky po e-mailu* jsou vztahy komplikované. Vztah Heleny a jejího bratra není nejlepší. Postava vzpomíná jak byl od dětství matkou upřednostňován a teď, když je matka stará se o ni nechce starat (ani střídavě). Vztahy s dětmi jsou víceméně dobré. Vztah k matce má postava ambivalentní, matku sice miluje, ale na druhou stranu na ni má i vztek, za její bezmocnost, za to, že už pro ni není takovou neochvějnou jistotou, jakou bývala v dětství. Postava také řeší problém komunikace se starým rodičem:

„Já si ale nikdy netroufla s matkou takto otevřeně mluvit a říci jí, že se její stav nezmění, nebude lepší, že již nikdy z té postele nevstane. Dokázala bys to ty? Je lepší ty lidi nechávat v bludu, nebo s nimi mluvit opravdu jako s dospělými? A vlastně nevím, co sama bych si v tomto stadiu svého umírání přála“ (Šiklová, 2009: 57).

Rodinnou krizí je spor o péči o matku, kdo je odpovědný a kdo se má starat. Postava dost řeší vztahy v minulosti. Řeší, zda ona jako dcera má povinnost věnovat matce veškerý svůj volný čas. Krize se svým způsobem vyřeší na konci knihy, kdy bratr uzná zásluhy své sestry v péči o matku.

V knize *Dopisy vnučce* babička rozebírá střety vnučky a rodičů. Vyjadřuje jí podporu, ale zároveň zdůrazňuje, že jí rodiče mají právo vychovávat, že jako babička nebude podkopávat autoritu svých dětí:

„Fázi života, kdy jsem byla maminka, již mám za sebou, a tak nemám právo zasahovat a hrát si na rodiče. Autoritou pro Tebe musí být oni, já jsem jenom pomocná síla ... To vůbec neznamena, že Ti nemohu pomoci, poradit, ale proti Tvým rodičům nikdy nebudu vystupovat! S rodiči se musíš vyrovnat, ti jsou pro Tebe autoritou, já Tě mohu jenom na chvíli třeba i schovat, zahřát pod dekou, obejmout, třeba Ti i podstrčit nějaké peníze či obrazně řečeno, „koupit lízátko“, jen nebudu jednat proti nim. To na mě nechtěj“ (Šiklová 2007: 33).

5.4.4 Úloha starých panen

V knihách *Matky po e-mailu* a *Dopisy vnučce* se tematika starších neprovdaných osamocených žen nevyskytuje. V knize *Babička* je toto téma zmiňováno okrajově, kdy se mladá děvčata snaží co nejdříve vdát, aby „nezůstaly na ocet“, blíže se však žádné z postav netýká. Zato v knihách *Chrt* a *Západ* se staré panny vyskytují. V knize *Chrt* je to starší dcera správce (asi kolem 25 let), které bylo bráněno ve sňatku s neperspektivním nápadníkem (myslivcem). Žije u rodičů, ale soužití kvůli jejímu stavu není zcela bezproblémové:

„Klára usmála se kysele a rýpla: ‚No, no, jen se nepoblázněte! To je nějakého shonu, jako by byl princ přijel!‘ ‚Mlč, ty stará broukavá panno!‘ okřikla ji matka, ‚a nezlob mě, víš, že mám dnes bolení hlavy!‘ ... Ani se neptej! Maminka mně zase nadávala starých panen. Ne, to není už k vydržení! Já se někdy seberu a uteču, kam mě nohy ponесou.‘ ‚Také nevím, jak může k vám ta milostpaní taková být?‘ podpalovala služka. ‚Cožpak jste stará? Anebo můžete za to, že nejste ještě vdaná?‘ ‚Baže ne! Měli mi nezakazovat, byla bych si vzala Příhodu a mohla jsem býti dávno myslivcovou“ (Kosmák, 1970: 258-259).

V knize *Západ* je postava „masné Ančky“. Neprovdala se, protože kvůli její masné pleti o ni nikdo nestál. Tato postava žije u svých příbuzných a je jim velmi prospěšná jako chůva. Společností je ale brána jako nadbytečná:

„Také život, pane bratře,“ pozoroval farář, „a záslužnější než tak mnohý jiný. Chuděra je, takový přívěšek v živnosti, ale hromadu dětí vychovala – bratry a sestry vlastní, potom bratrovy děti a teď už i vnuky. Bůh zná všechny skutky její!“ (Rais, 1976: 78-79).

„Po tolika letech jede farář v tuhé zimě zaopatřovat a že jede k Ančce, k mastné Ančce, jež byla na tom světě méně než ta slepice na dvorku. A velebili jej hlasitě, že právě takovým tvorem nepohrdl ...“ (Rais, 1976: 106).

„Jen si Ančky hleďte. To je dobře, že ji tady máte na posteli, na očích, v teple – vždyť si to stokrátě vysloužila, ani kdyby vaše nebyla. Nakolébala se, nachovala a těch písniček, pohádek co se napovídala! Všecky vás měla ráda, žádnému neublížila a jen z těch dětí měla radost. A já vím, že kdyby si ji Bůh povolal, že by na výsostech zas jenom na ty své chovance myslila a za ně orodovala!“ (Rais, 1976: 108).

Dále v knize vystupuje postava Rézi je to asi padesátiletá žena, neteř studeneckého faráře. Důvod proč je ve svém věku ještě svobodná autor neuvádí, zmiňuje se však o tom, že žije ve městě (živí se sama, pracuje jako švadlena), protože doufá, že se ještě vdá. Když ale zažije štědrý večer úplně opuštěná, rozhodne se, že se přestěhuje za matkou a strýcem do zapadlé horské vesnice: *„Napsala, jak jí bylo smutno zvláště o Štědrém večeru, kdy byla doma úplně sama, nikdo ze známých že si na ni letos nevzpomněl.“ (Rais, 1976: 102).*

Autor se také zmiňuje o starém mláďenci:

„To je Robinson na pustém ostrově! Sám si kuchtí – musel jsem se smát, když mi ukazoval jamaru. Mouku tam má, krupky, rýži, koření, sůl, salám, uzené, čočku, hrách, mrkev – celé zásoby! ... je chud'as svoboden, kdo by mu tam uvařil? ... Má k tomu vaření modrou zástěru a točí se kolem kamen jako kuchařka ... bublák zamračený, ale dobrák pilný a pracovitý“ (Rais, 1976: 82-83).

Tento starý mláďenec byl brán jako podivín a samotář uzavřený do svého světa. To, že se sám staral o svoji domácnost (úloha která v tradiční společnosti náležela ženám) bylo zdrojem úsměšků a pohrdání.

„Masná Ančka“ a Klára dcera správce jsou obě z vesnice, ženy bez vzdělání, neovládají žádné řemeslo a nemají vlastní příjem, a tak obě žijí u své původní rodiny a zapojují se do domácích prací. Rézi není odkázaná výživou na svou rodinu, protože

se jako švadlena užívá. Výše zmiňovaný starý mládenec je učitel, má jistý příjem a své bydlení, není závislý na ničí pomoci, protože domácí práce zvládá.

5.4.5 Místo modlitby a náboženských úkonů v životě člověka

Božena Němcová v knize *Babička* věnuje náboženským úkonům velký prostor. Ovšem některé úkony jsou činěny spíše okázale, než s nějakou hlubokou spiritualitou. Třeba úkony nad zemřelou Viktorou: „vzala babička kropáček, pokropila ji od hlavy do paty třikrát svěcenou vodou, udělala kříž, kázala dětem totéž učinit a tiše opustili zahradní domek“ (Němcová, 1979: 418). Babička jen „kázala“ dětem udělat kříž, ale proč, to už jim nevysvětlila. Co se týče modlitby, to už babička dětem vysvětluje: „*Babička jim povídala o světých andělech, již tam nahoře přebývají a ty světla lidem rozžehují. O andělech strážcích, kteří strážou dítky na všech cestách života, se radujou, když hodnými jsou, plačou, když neposlouchají*“ (Němcová, 1979: 52). Na mnoha místech v knize se děti s babičkou modlí. Modlí se běžně ráno a večer, když je někdo z blízkých daleko na cestách a dále v situacích, kdy cítí ohrožení a při úmrtí někoho v okolí (když zní umíráček):

„...a babička vzala ruku vnuččinu do své ruky a začala se s děvčátkem modlit a modlila se, až oči zavřelo“ (Němcová, 1979: 53).

„Ten způsob mezi námi není, abychom si posílali listy. Vzpomínáme na sebe, modlíme se jeden za druhého a při příležitosti, když se trefí známý člověk, pošleme vzkázání, jak se komu vede“ (Němcová, 1979: 190).

„V tom zazněl k nim z Žernova hlas zvonku. Udělali kříž – začali se modlit. Byl to umíráček za Viktoru“ (Němcová, 1979: 413).

Modlitba byla hodnocena jako důležitý náboženský úkon. Babička je proto kontroluje, zda se děti modlí a pokud ne, tak hrozí:

„Jestlipak jste se ale přece modlily?“ Ptala se babička malé chasy. – „Já se modlil, ale Vilím se myslím nemodlil,“ ozval se Jan. – „Nevěřte mu, babičko, já se modlil Otčenáš pořád, ale Jan mě šřouchal, nedal mi pokoje na cestě!“ vymlouval se Vilím. – „Jeníku,

tys bezbožný hoch, letos budu přece muset svatému Mikuláši žalovat na tebe!‘ Kývnula babička přísně hlavou na hochu“ (Němcová, 1979: 221).

V situacích, které jsou pro postavy velice těžké, a které nemohou unést, radí babička spoléhat na Boha. Například v situaci, kdy Kristle vezmou nápadníka na vojnu na 14 let, ze které se kvůli válečnému konfliktu nemusí vrátit. Navíc pokud by na něj čekala, hrozilo by jí, že by získala nelichotivou nálepkou stará panna: „*vyříd' mu pozdravení, aby doufal v Pánaboha, že nebylo ještě tak zle, aby nebylo dobře, i jemu slunce svítí*“ (Němcová, 1979: 399).

V knize *Chrt* je matka zobrazována jako křesťanka s živou vírou, kterou se snaží uplatňovat v životě. Modlitba je pro ni také velmi důležitá, modlí se za své blízké:

„Modlím se za tě bez přestání, milé dítě,‘ ujišťovala jej matka, ‚a budu se modliti ještě více dnem i nocí, aby tě tvůj andělíček strážný chránil a Duch svatý osvěcoval.‘ ... ‚A tak už, milé dítě nezapomínej na Pána Boha a na mě, svou ubohou matku, a řekla-li jsem ti kdy jaké trpké slovo, odpusť bylo to z lásky“ (Kosmák, 1970: 111).

„Dítě, kdybys nešel do kláštera, vzali by tě snad na vojnu a tam by mi tě mohli zastřeliti a zahrabali by tě, ani bych nevěděla kam, líp ti bude sloužiti v klášteře Pánu Bohu než na vojně císaři pánu. – Ta myšlénka mě trochu uspokojila, ale nemohla jsem přece celou noc oka zavřítí a obětovala jsem za Isidora se slzami celé tři růžence“ (Kosmák, 1970: 61).

Otec je křesťanem „z úcty k tradici“, když se mu to zrovna hodí je pro křesťanství zapálen, ale když se na něj nikdo nedívá, nebo by mu bylo snad na překážku, náboženské úkony nečiní (snad jen v úzkosti). Syn tento jeho špatný příklad přejímá.

Otec a syn obědvají spolu s mnichy v klášterní jídelně:

„Mezi modlitbou hleděl Isidor k zemi, ale starý držel sepjaté ruce vysoko vzhůru a hleděl upřeně do stropu, jako by svou modlitbou chtěl nebe probodnouti, ale myslil si: ‘Pánbíčku, děkuji ti, dnes se jednou šikovně zadarmo najím“ (Kosmák, 1970: 67).

Na počátku rodinné krize, kdy jde pro syna vyloučeného z kláštera:

„Dal ženě sbohem a pokropil se tentokráte, krom obvyčeje, svčenu vodou z kropeničky u dveří, jako by touto mimořádnou pobožností Pána Boha chtěl obměkčiti“ (Kosmák, 1970: 76).

V úzkosti starý Trnka volá Boha, ovšem je to spíše jen prázdná fráze bez, které si uvykl říkat: *„Bože, jak jen to dopadne?“ vzdych z hlubokosti své úzkosti“ (Kosmák, 1970: 77).* *„Pro Kristovy rány!“ zabědoval Trnka, „je to možná věc, aby dítě vlastního otce tak obelhlo, tak ošidilo?“ (Kosmák, 1970: 407).* Ovšem ani když se otec dostane do bídy, se jeho postoj k víře nemění: *„V nedaleké osadě zazvonili poledne. Žebrák (starý Trnka) smekl umouněnou čepici a pokřížoval se. Zdali se však modlil, kdož to ví? Rty se sice pohybovaly, ale všetečné oči ohlížely se kolem dokola“ (Kosmák, 1970: 418).*

Syn je ve víře stejným pokrytcem jako otec. Stejně jako otec je křesťanem, jen když mu to přináší užitek: *„Stařeček upřel naň udiveně oči: ‚chodíváte každodenně na mši svatou?‘ Isidor naklonil hlavu jakoby skromně a stydlivě a zašeptal: ‚Bezmála každodenně. Uvykl jsem tomu od malička“ (Kosmák, 1970: 159).* Když ho nikdo pro něj důležitý nevidí náboženské úkony nedělá: *„Hostinská donesla polévku na stůl. Zasedli bez modlení a dali se do jídla“ (Kosmák, 1970: 115).* Když potřebuje získat dobré pracovní místo: *„Prosím, milostpane, jsem dobrý katolík,‘ položil Isidor ruku na srdce“ (Kosmák, 1970: 163).* Když se ve městě náboženství „nenosí“, Isidor se snaží, aby nebyl s církví spojován: *„Pravá příčina však, proč Isidor ministrovat přestal, byla, že se mu nechtělo plné půl hodiny u oltáře státi, a pak byl v Praze již známější a bál se, aby ho někdo známý neviděl – a to by byla bývala hanba!“ (Kosmák, 1970: 212).* Náboženství používá také k manipulaci matky: *„No s Pánem Bohem, matičko, a modlete se za mě, aby mi dal Pán Bůh. Štěstí.‘ doložil zchytrale, matčina srdce se dotýkaje“ (Kosmák, 1970: 111).*

Pohled na náboženství v knize *Matky po e-mailu* je spojen převážně s hledáním smyslu života a smrti. V jednom e-mailu Helena vzpomíná na smrt manžela a přemýšlí o víře (v převtělování) jako o opoře v takovéto těžké situaci:

„Když zemřel můj manžel – taky jsi ho znala – tak všechno proběhlo v krematoriu tak, jak to má být. Teprve později jsem se občas dostala do stavu, kdy jsem se třeba ráno

zastavila na chalupě na dvoře a sebe sama, nebo nebe, nebo toho velkého stromu, jsem se ptala, kde že ten mně blízký a milý člověk vlastně je. Opakovaně jsem se ptala a vlastně nevím, koho jsem se ptala. Škoda, že nevěříme v převtělování duší, třeba by nám to pomohlo“ (Šiklová, 2009: 54-55).

Jedna z postav hovoří o posmrtném životě, ale neřadí ho do kontextu určitého náboženství: „*Tehdy měli lidi spíše než ze smrti jako z odchodu z tohoto světa strach z toho, co se s nimi stane po smrti. Měli strach z života posmrtného a ne ze smrti samotné ... o tom, jak se na smrt díváme, nerozhoduje fakt, že víme, že zemřeme, ale celkový postoj ke smrti ve společnosti.*“ (Šiklová, 2009: 47). Na jednom místě v knize řeší Jana vztah rodičů a dětí a odvolává se na náboženství: „*Navíc, ona ta láska k rodičům nikdy nebyla samozřejmostí. Kdyby byla, tak by příkaz lásky k rodičům nebyl součástí skoro všech náboženství*“ (Šiklová, 2009: 21). V knize není zdůrazněno, že by se postavy častěji modlily, ale jeden e-mail obsahuje modlitbu od A. de Saint-Exupéryho, kterou posílá Jana Heleně na zamyšlení a zároveň jako podporu.

Postavy mají přehled o křesťanství i o jiných náboženstvích a snaží se konfrontovat různé názory s problémy dnešní doby. Co se týče náboženství mají na výběr, volba je na nich (nezáleží tedy na vrchnosti, např. v knize *Chrt* se Isidor hlásí ke katolické církvi, protože rakousko-uherská monarchie katolictví preferuje a on chce získat dobré postavení). Také se k nim dostává více informací o různých jiných náboženstvích, než je křesťanství.

V knize *Dopisy vnučce*, se mluví o modlitbě v souvislosti se „zpytováním svědomí“ a zamyšlením se nad sebou samým: „*Modlitba je taky takové zamyšlení. Není to jenom opakování slov.*“ (Šiklová 2007: 132). Babička sice píše, že by bylo dobré, kdyby se lidé každý den nad svým konáním zamýšleli, ale nepíše, zda ona sama toto dělá. Nějaké pravidelné náboženské úkony postavy nedělají.

5.4.6 Podíl kněze na výchově

V knihách *Babička* a *Dopisy vnučce* kněz nijak výrazně do výchovy nezasahuje. V knize *Matky po e-mailu* je zmínka o tom, jak Jana chodila do náboženství, když byla

dítě. Vzpomíná jak dostala od kněze „zповědní zrcadlo“, kde byly vypsány hříchy. Jinak zde také kněz do výchovy moc nezasahuje. Zato v knize *Chrt* ano. Když chce Isidor s nekalým úmyslem vstoupit do kláštera, kněz zkoumá jeho úmysl:

„Myslím to s tebou, milý Isidore, upřímně. Pokřtil jsem tě, vyučil ve škole, a proto mám také trochu práva po otcovsku s tebou promluvit. Pamatuj si, co ti teď povím. Chceš-li do kláštera pro pouhé zaopatření nebo snad dokonce, abys tam pohodlně gymnasium dostudoval a potom vystoupil ... Isidore, kdybys měl snad také podobný úmysl, prosím tě, řekni mi to hned, než bránu klášterní překročíš. Nepovím to nikomu a přičiním se ti všemožně o jinou podporu, abys ty latinské snáze mohl dostudovati. Mluvím s tebou jak otec, kdo s nekalým úmyslem dá se živiti od kláštera, dopouští se svatokrádeže a nemívá pak po celý život štěstí a míti ho také nemůže! – A pak ta nahba! Daleko široko by se rozkřičelo: Trnkův student vyjídal tolik a tolik roků klášter a pak ufoukl!“ (Kosmák, 1970: 64).

Když pak nastane po propuštění z kláštera u Trnků krize a Isidor chodí na faru (kvůli obědu), snaží se starý kněz Isidora utěšit: „... *Chvála Bohu, důstojný pane, dobře. Zprvu mě matka doma trápila, a namořil jsem se hladem dost.*‘ *,Neměj jí to za zlé. Víš, viděla tě v duchu již knězem, a to pak každou matku rmoutí, nestane-li se po jejím přání“* (Kosmák, 1970: 106).

Hlavní postavou knihy *Západ* je právě kněz, který se celý svůj život staral o lidi v obci:

„Tolik roků tady sloužím – z dětí tu zatím vyrostli starci a stařeny. Vím, jak se to v chalupách měnilo, a v téhle svaté zemi také mnoho znám. Vezměme například tenhle hrob: Blažkovu babičku jsem do něho pochoval, za třicet let potom matku a už i vnučku. Tamhle vedle sebe leží pradědek, dědek – umřeli brzy po sobě – otec i syn ... O celé kolatuře vím, jak v každém baráku a chalupě to staré umíralo a mladé narůstalo. Co jsem jich okřtil a také pochoval! Co všechno jsem slyšel v zповědnici a kolik jsem jich připravil na onen svět!“ (Rais, 1976, 34).

Kněz a učitel působí v obci zároveň jako sociální pedagogové, se snaží působit na obyvatelstvo, aby se zlepšila životní úroveň:

„I začal do nás, abysme se chytily zas starého a sili více lnu, potom radí, abysme to zkusili s mákem, a stromy nás nutí sázet ... to oni s naším panem farářem se o všem radí – jeden to říká dětem ve škole, druhý to káže z kazatelny ...“ (Rais, 1976, 163).

5.5 Interpretace knih jako celku

Babička

Rodina Proškových je finančně lépe situovaná rodina, která se přestěhovala z města na venkov. Protože matka pracuje jako kastelánka, a tak se nemůže plně věnovat péči o děti, a otec odjíždí za prací (je ve službách kněžny, která je od podzimu do jara ve Vídni a přijíždí jen na léto a pan Prošek s ní), je výchova víceméně svěřena babičce.

Babička je žena, která ví, kde je její místo ve společnosti a co přísluší jejímu věku: *„Pánbůh by mě starou ženu, trestat musel, kdybych se chtěla chytat světa. Pro mě takové novoty nejsou, starý můj rozum by se do toho nehodil.“* (Němcová, 1984: 35). Svým postojem do určité míry ustupuje mládí, ale ví, že má ve společnosti své místo. V knize je v rozličných příbězích popsán úkol stáří – předávat moudrost a životní zkušenosti nejmladší generaci. Babička je tedy vychovatelkou a předává vše, co sama ví. Předává dětem vzorce chování, jak vlastním příkladem, tak i tím, že si s dětmi o různých věcech vypráví. Důraz klade babička na víru. Víra je součástí každodenního života, děti se s babičkou modlí každý den, o nedělích chodí do kostela, pokud se blíží nějaká živelná pohroma, tak se modlí celá rodina, v létě chodí na poutní místa (modlí se a rozjímají o životě, po cestě se babička postí, na poutním místě jdou poutníci ke zpovědi). Babička učí děti pravdomluvnosti: *„Pánbůh slyší! Chlapci mlčeli a babička už věděla všechno ...Proto také netroufaly si ničeho před ní tajit“* (Němcová, 1984: 59). Také je učí šetrnosti, že mají mít úctu k jídlu a zbylé kusy jídla, že mají zužitkovat, dává příklad tím, že hází zbylé kousky chleba rybám. Zdůrazňuje, že chléb je vzácný a že mají za jídlo, Bohu děkovat. Bůh je brán jako opora života v těžkostech. Ovšem do křesťanských tradic se mísí i různé tradice pohanské: *„Když se někomu něco ztratí, když krávy nedojí, když kdo koho uhrane, ode všeho pomáhá kovářka, ona umí všechno uhádnout“* (Němcová, 1984: 136). Toto se také projevuje v předsudcích vůči

lidem: „*Bůhví kdo a odkud je, snad ani to není člověk, skoro aby udělal před ním kříž a řekl: ‚Pánbůh s námi a zlý pryč!‘*“ (Němcová, 1984: 129).

Soužití všech generací je líčeno jako dobré a prospěšné pro všechny. Babička je na stáří zaopatřena svojí dcerou, která jí vyhradila světničku a živí ji (resp. její manžel), dcera (tedy paní Prošková) má o své děti postaráno a děti mají k sobě dospělého s nímž mohou probírat starosti svého věku. Otec je v knize popisován jako autorita, ale zároveň je dětmi velmi milován a na jeho příjezd se děti velice těší. Na konci knihy babička umírá v kruhu svých blízkých, a tak děti vidí umírajícího člověka (jim velmi blízkého). Její smrt je v rodině i celé obci brána jako velká ztráta.

Chrt

V této knize je vyobrazen celý lidský život a všemožné vlivy, které mohou na člověka působit. Děj knihy se odvíjí od prvního rozhovoru s otcem, když vedl syna (Isidora Trnku) do školy:

„Isidorku, řekl, vyňav dýmku z úst. ‚Copak?‘ tázal se hošík, pohlédna zvědavě na otce. ‚Slyšíš? Ať se mi dobře učíš, já nemohu na tě platiti jako náš pan správčí! Kdybys propadl, dám tě na ševcovinu.‘ ‚Nebojte se, tatínku, nepropadnu.‘ ‚A pak se hled’ pánům profesorům zavděčiti, bud’ uctivý, úslužný, pozoruj je, co mají rádi, a podle toho se chovej.‘ ‚Ano, sliboval Isidorek. ‚Pak se hled’ s bohatšími studenty skamaráditi, od těch můžeš sem tam něco dostat, chudý ti nedá nic. Hled’ se světem protloukati sám. – Rozumíš?‘ ‚Ano, tatínku.‘ ‚Chval bohatší spolužáky, bud’ k nim vlídný, usmívej se pěkně na ně, a když by si některý z tebe dělal blázna, trp to a nezlob se – tím se zalíbíš.‘ Kluk s otce očí ani nespouštěl“ (Kosmák, 1970: 9).

V tomto duchu vychovával „starý Trnka“ svého syna celý život. Když Isidor přišel s něčím nečestným, co by mu ale přineslo nebo alespoň uspořilo peníze, otec místo, aby mu řekl, že takovým způsobem jednat nemůže, vždy mu přisvědčil jaká je chytrá hlava. Isidorův vztah k lidem se také odvíjí s výše uvedeného, naučil se lidi jen využívat. V celé knize vystupuje mnoho postav, zaznamenala jsem však jen dvě, ke kterým měl nějaký citový vztah. Byla to matka a herečka Polabská, do které se zamiloval. I těmto postavám ale Isidor záměrně ubližuje, i když je má velmi rád. Vztah, který má Isidor k otci, není láska dítěte k rodiči. Isidor cítí, že ho otec nemiluje a že je mu přítěží, přesto

otce obdivuje a snaží se mu vyrovnat. Nakonec, díky větším možnostem, svého otce ve špatnostech dalece předstihl. Díky studiu, jeho talentu a píli (Isidor je líčen vždy jako velice pilný a svědomitý student) získá lepší společenské postavení a pokračuje ve zneužívání a manipulaci lidí ke svému prospěchu.

Isidorova matka je křesťanka a snaží se ho v tomto duchu vychovávat. Ovšem Isidor se častěji než s matkou vídá s otcem. Ze začátku studuje Isidor ve městě (Brně), kde zůstává celý školní rok a rodiče často nevidí a když, tak jen otce, který přijede do města za obchodem a při té příležitosti syna navštíví. S matkou se syn vídá většinou o prázdninách. Dobrá slova jeho matky se ale mívá účinkem, protože otec syna školí v mazanosti a navíc hodnotí svou ženu jako příliš citovou bytost, která neví o „čem je svět“. Syn tento názor přebírá: „*Taková ženská je přece hloupé stvoření, když jí zalichotí, dá si všechno nabulíkovati*“ (Kosmák, 1970: 348), to se pak projevuje v jeho vztahu k ženám, se kterými si jen zahrává (stane se sňatkovým podvodníkem).

Isidorův vztah k náboženství je velice vlažný. Křesťanstvím se ohání jen když se mu to hodí, když potřebuje obelhat silně věřícího člověka, je „zarytým křesťanem“, když by mu bylo křesťanství na škodu, tak se k němu nehlásí. Isidor je člověk, který se „pod taktovkou“ svého otce naučil „převlékat kabáty“. Toto se projevuje nejen v jeho postoji k náboženství, ale i k vlastenectví. S Čechy byl Čechem a s Němci Němcem, jak se mu to zrovna hodilo.

Na Isidorův osobnostní růst působí:

- **otec** – který ho učí podlému jednání.
- **matka** – která se mu snaží předat své morální hodnoty.
- **školní prostředí – učitelé**, kteří oceňují jeho píli a svědomitost při učení a **žáci**, pro které je jen poskokem, dělají si z něj otroka, protože je jako jeden z mála žáků gymnázia chudý. On to snáší trpělivě, ale ne vždy zadarmo, za služby mu musí platit (např. hlídá venku v mrazu jestli se neblíží učitel, aby se kluci mohli rvát, za to dostává pár krejcarů).
- **duchovenstvo – staříčkový kněz** z jeho vesnice a **duchovenstvo v klášterní škole**, kam Isidor přestoupil, aby si nemusel platit podnájem, učebnice a stravu (to tam dostávali studenti zadarmo, protože z nich mají být kněží).

- **prostředí hospod** – kam Isidor nejprve chodí z důvodu udržování sociálních kontaktů, později za účelem donašečství a nakonec toto prostředí navštěvuje kvůli své závislosti na alkoholu.
- **pracovní prostředí** – Isidor se stává novinářem a učí se „překroutit“ každou informaci, kterou se dozví. Když je od novin propuštěn, protože padla vláda⁶ a nová vláda nebyla s jeho „ostrým jazykem“ spokojena, dostává místo u tajné policie ve Vídni, kde se jeho bezcharakternost projevuje naplno.

Isidorův konec je neslavný. Okrade vlastního otce o všechny peníze a ten se stane žebrákem. „*Isidor sedával pak v hostinci obyčejně sám aneb s některým polozpustlým člověkem a pil a pil – až propil rozum.*“ (Kosmák, 1970: 394). Sám pak skončí jako opilec ve škarpách Vídeňských ulic.

Západ

Hlavní postavou knihy *Západ* je staříčkový kněz ze zapadlé horské vesničky. Autor popisuje jeho poslední rok života, kdy farář vzpomíná a rekapituluje celý dosavadní život. Starý farář je autoritou a obec si ho velmi váží. V knize se ukazuje provázanost náboženství a veřejné sféry, kdy kněz byl členem „obecní rady“. Kněz byl zároveň svým způsobem i sociálním pedagogem, svoje kázání zaměřoval na životní problémy své doby. Aktivně se podílel na životě v obci. Rodiny v obci podporoval duchovně, křtil (křest byl vnímán jako přijetí do obce), oddával snoubence, vyučoval ve škole, kázal, uděloval pomazání nemocným umírajícím, pohřbíval. Chudé podporoval i materiálně ze svého skromného platu.

V knize je vyobrazeno několik rodin. Rodina starého faráře, kterou tvoří jeho mladší setra a její dcera. Dále rodina studeneckého kaplana, který má matku a sestru. Početná rodina učitele Pondělíčka, který má ženu a šest dětí a další rodiny, o kterých jsou v knize jen krátké zmínky. Vazby mezi členy rodin jsou silné, i když se navzájem, kvůli vnějším příčinám (studiu či práci ve městě, v případě kaplana přeložení z města do horské vesnice), delší dobu nevidí. Členové rodiny cítí odpovědnost starat se o sebe

⁶ Události roku 1848 viz kapitola Obraz společnosti před průmyslovou revolucí a po ní.

na vzájem. Postavy pak řeší dilemata, zda dát přednost práci (kaplan) či pohodlnému životu ve městě (Rézi dcera farářovi sestry), nebo péči o starého osamělého rodiče.

V knize se také řeší otázky nemoci a smrti blízkých (úmrtí farářovi sestry, nemoc Pondělíčka syna Váši). V takovýchto situacích je víra člověku silnou oporou a postavy přijímají smrt blízkého sice bolestně, ale s vírou, že to tak má být, a že Bůh si to tak přeje. Autor také zmiňuje problematiku chudoby obyvatel, která souvisí i s neúrodností kraje a se špatnou dostupností ke službám (školy, obchody). I toto poznamenává tamější obyvatelstvo. Lidé na jednu stranu svoji vesnici milují, ale na druhou stranu cítí, že jsou odříznuti od světa a proto se snaží děti posílat na studia nebo do učení, aby se „uchytili“ ve městě pod horami a měli lepší budoucnost. S tím je spojena nejistota ve stáří, kdy jsou rodiče na děti odkázáni a děti se pak nechtějí vrátit zpět do hor (př. Rézi byla švadlena v Jičíně svoji matku milovala, ale zpět do hor za ní jet nechtěla, aby o ni pečovala, svolila až když byla matka na smrtelné posteli). Kniha končí smrtí starého faráře.

Matky po e-mailu

Kniha je pohledem na současné stáří, jeho výhody a nevýhody oproti minulosti. Je výpovědí o dnešní době, mimo to se zabývá i milostí a srovnáním tradiční společnosti s tou současnou. Hlavní postavy řeší svoje vztahy k matkám, řeší mateřský komplex, řeší jak je poznamenala výchova jejich matek. Autorka popisuje současné společenské problémy. Zabývá se problémem stárnutí populace, pozicí starých lidí v současné společnosti a ageismem. Na fiktivních postavách ukazuje, že seniorky nemusí být jen infantilní osoby, které nevnímají okolní dění a jsou v podstatě odepsány. Hlavní postavy jsou inteligentní soběstačné ženy, zároveň však vedle nich vystupují postavy jejich starých matek, které už jsou „popletené“, upoutané na lůžko, odkázané na péči svých dcer.

V knize se vyskytují zmínky o náboženství v souvislosti se smyslem života a smrti. Jsou to zmínky o různých náboženstvích, ne jen o křesťanství. Jako náboženské úkony se v knize vyskytují jen modlitby (posílané přes e-mail), které mají spíš charakter úvah, a navštívení hřbitova o svátku všech zemřelých. Postavy mají s křesťanstvím svoji zkušenost (jedna z nich chodila do náboženství jako dítě), ovšem

z textu nelze rozpoznat, zda postavy skutečně věřící jsou nebo ne. Postavy se svými matkami o víře nepřely (jak tomu bylo např. v knize *Chrt*), dokonce je zde zmínka, že se o své víře nebavily:

„Tak nevím, co si moje matka myslela o Bohu, o světě, o sexu, o mužích, nejen o mém otci, ale i nevěře, natož pak o feminismu, emancipaci. Vím je, že to byla – zase o ní mluvím v minulem čase, přestože ještě žije – velice pracovitá, až sama na sebe tvrdá žena“ (Šiklová, 2009: 134).

Matka a dcera se o víře nebavily. Krom zvyku návštěvy hřbitova na svátek všech zemřelých, který je ale celospolečenským jevem a netýká se jen křesťanů, se nijak výrazněji matka na předávání náboženských hodnot a tradic nepodílela.

Dopisy vnučce

V této knize se babička snaží výchovně působit na vnučku prostřednictvím dopisů. Probírají témata, jako jsou vztahy mezi starší a mladší generací, vztah k rodičům, kamarádství, dospívání, vhodnou četbu (babička kritizuje současné časopisy), sebevědomí, zamilovanost a sexualitu a také volbu povolání.

Víru řeší v souvislosti se smyslem existence. Vnučka nejspíš věřící není a nechodí do kostela. Babička se jí snaží říct, že křesťanství je součástí naší kultury, zároveň ji do víry nenutí, o Bohu spíše diskutuje, dává náměty k zamyšlení. Uvádí příklad hochy který byl nucen do víry: *„Martin zase obdobně nutil svého kluka chodit do kostela a pravidelně ke zpovědi. Výsledek znáš sama“* (Šiklová, 2007: 88). Babička tedy neschvaluje násilnou „náboženskou formaci“, spíše se snaží vnučku navést na to, aby o svém životě a jeho smyslu přemýšlela: *„Existují dokonce celé testy identity, složené ze souboru otázek, které by měl člověk sám sobě položit ... Patří do něho například i otázka, zda věříš v Boha, v posmrtný život, kolik chceš mít dětí ...“* (Šiklová, 2007:31). Svoji vnučku vzala na akci Forum 2000, kde jsou hlavní témata demokracie, lidská práva a mezináboženský dialog (www.forum2000.cz). Babička sděluje vnučce, proč je podle ní modlitba pro člověka dobrá: *„už tím, že se večer při modlitbě sami nad sebou vždy zamysleli a věřili, že budou-li dělat špatné skutky, tedy hřešit, budou za to po smrti potrestáni. Dnes to většina lidí nedělá ... Je to škoda pro ně samy“* (Šiklová, 2007: 102). Píše vnučce co si myslí o Desateru:

„ ... Když byla nouze a na tlupu přišel hlad, starým se jídlo nedávalo. I proto skoro všechna náboženství stále tak zdůrazňovala, že je potřeba staré lidi ctít a pomáhat jim. Kdyby se to opravdu dělalo, nemuselo by to stát v modlitbách ani v Desateru. Četla jsi někdy Desatero přikázání? ... “ (Šiklová, 2007: 110).

Babička také píše, že je podle ní víra důležitá: „Člověk ... měl by věřit v Boha, v lidstvo, v to, že spějeme k lepšímu, a občas se i zatavit, zamyslet a říci si, to bylo hezké, to byl hezký zážitek, to jsem něco pěkného prožila a jednala jsem při tom dobře“ (Šiklová, 2007: 134).

Babička je v tomto případě podpůrnou silou při výchově mladé dívky. Předává jí svoje zkušenosti a názory. Snaží se k ní přistupovat demokraticky, nevnučovat jí svoje myšlenky, ale nabízet je. Reaguje na vnuččiny nápady a je prostředníkem mezi vnučkou a jejími rodiči.

5.6 Srovnání vybraných knih

Knih *Babička*, se věnuje době před průmyslovou revolucí, ovšem je autorkou psána již v době průmyslové revoluce napůl jako vzpomínka na dobu minulou a napůl jako fikce. Nicméně zmínky o průmyslu a stěhování lidí do měst zde nejsou. Zato knihy *Chrt* a *Západ* odrážejí počátek období průmyslové revoluce. V obou těchto knihách je zmínka o tom, jak železnice urychlují cestování a daleké končiny jsou tak dostupnější. Například v knize *Chrt* je uvedeno, že cesta kočárem z Brna do Prahy zabrala tři dny, ale vlakem se čas zkrátil na půl dne. Autor *Chrt*a se zmiňuje o tom, jak železnice ničí živnost majitelům hospod na trase důležitých obchodních stezek. Knihy také zachycují proces stěhování obyvatel do měst. V knize *Západ* i v knize *Chrt* jdou děti do města studovat a po studiu tam zůstávají (Př. Isidor se stává v Praze redaktorem a zve do města i otce). Knihy *Matky po e-mailu* a *Dopisy vnučce* jsou napsány před několika málo lety a jsou již psány ve zcela jiném duchu. *Matky po e-mailu* kromě toho, že tato kniha reflektuje současný pohled na stáří, na staré rodiče, na vztahy v rodině, obsahuje také vzpomínky na válku a na dobu před rokem 1989. Jedna z postav

vzpomíná, jaký byl jejich rodinný život v tomto období, jak ji vychovávala její matka a jaké chyby při výchově dělala. Nevytýká však jen chyby, ale vyjadřuje jí obdiv za to, že dokázala být dobrou matkou v tak náročné době. Poukazuje na to, že její matka byla z první generace žen, které „musely“ chodit do práce, zvládat domácnost a výchovu dětí a zároveň k tomu neměly žádný vzor předcházející generace (jejich matky byly totiž v domácnosti). Naproti tomu kniha *Dopisy vnučce* už se věnuje jen dnešní době, je jakousi reflexí současnosti, je také zaměřena do budoucna, kdy babička dává rady své vnučce pro budoucí život.

5.7 Prezentace výsledků

V této části práce se pokusím zodpovědět stanovené otázky:

1. V jakých souvislostech se objevují náboženské ideje a úkony, a jaký mají na literární postavy vliv?

V knihách, kde se děj odehrává před a v průběhu průmyslové revoluce (*Babička*, *Chrt*, *Západ*), se náboženství projevuje jako součást života. Ovšem každá postava ho vnímá a „praktikuje“ jinak. Babička dbá na vykonávání náboženských úkonů (modlitba, přežehnání se křížem, požehnání chleba) s železnou pravidelností. Ovšem někdy (ale ne pokaždé, protože někdy vysvětluje proč se modlit, žehnat chlebu apod.) jsou konány bezmyšlenkovitě a spíše je to vzorec chování. Děti se pak od ní učí, jak se mají „správně“ chovat. Babička také říká dětem, že za špatné chování od svatého Mikuláše nic nedostanou, tedy hrozí „odplatou“ z nebes.

Postava Isidora v knize *Chrt* je ukázkou toho, že víra se lomí přes vnitřní prostředí jedince, a že je velice důležitý charakter člověka. Isidor byl ve víře vychováván odmalička, měl velké náboženské znalosti, kterých pak užíval k manipulaci lidí. Na Isidora působila matka, která se mu snažila být vzorem dobrého křesťana, starý kněz z jeho vesnice a kněží a spolužáci v klášterní škole jako pozitivní vlivy. Naproti tomu na něj působily také negativní vlivy v podobě jeho zchytralého otce, spolužáků od kterých byl šikanovaný (kvůli chudobě), prostředí velkého města (Prahy), kde na něj

působí divadlo (dostává se do společnosti herců, tehdy byli lidé od divadla bráni jako lidé na okraji společnosti, v podstatě bez cti a morálky) a spolky Němců a Čechů, kteří pořádaly svoje vlastenecké „pijácké“ sněmy po hospodách celé Prahy. Na Isidora náboženství nemělo v podstatě žádný vliv. Od dětství se učil využívat všeho ke svému prospěchu, a tak tomu bylo i s náboženstvím. Za celou knihu pocítil jen jednu výčitku svědomí, když mluvil se starým knězem před vstupem do kláštera, ty ale přehlušil a dál se v něm hlas svědomí neozývá, ani nepřemýšlí o tom, co je dobré a co zlé a zda se Bůh na něj nezlobí. Naproti tomu postavy v knize *Západ* jsou náboženstvím ovlivňovány do velké míry. Modlí se pravidelně, chodí do kostela, o Bohu přemýšlí a mluví o něm mezi sebou. Snaží se žít v souladu s božími zákony, to se projevuje v chování k sobě navzájem (Př. učitel Pondělíček hodnotí jako hřích, kdyby se nepostaral o syna a nesnažil se vyvinout veškeré úsilí, aby synovi pomohl získat dobré společenské postavení).

V knize *Matky po e-mailu* se náboženské ideje promítají do pohledu na svět, smysl života, smrti a stáří. Projevují se spíš v teoretické rovině než v praktickém životě. Jsou spojeny spíš s těžkostmi života. Modlitba je pro ně v podstatě úvahou nad sebou a nad tím zda Bůh vůbec je. V knize *Dopisy vnučce* se babička snaží výchově ovlivňovat vnučku. Snaží se ji navést na to, aby přemýšlela zda v Boha věří či ne. Babička při neshodách vnučky a rodičů odkazuje na čtvrté přikázání, které se vztahuje k rodině „*cti otce svého i matku svou, abys dlouho žil a dobře ti bylo na zemi*“, které je tu proto, že toto není od přírody dané. Snaží se vysvětlit, že milovat rodiče není zcela přirozené, že to dá práci, když se o to člověk snaží. Náboženství je tu motivující prvek pro udržení dobrých vztahů v rodině.

V knihách se náboženské ideje a úkony objevují v souvislosti se smyslem života a životní náplní, projevují se v těžkých životních situacích jako opora, víra v Boha dává smysl smrti i životním obtížím.

2. Jak se náboženské ideje promítaly v do vztahů v rodině?

V knize *Babička* je důležitým prvkem modlitba, která svým způsobem utužuje vztahy v rodině. Když je někdo na cestách, tak na něj členové rodiny pamatují v modlitbách

a vyprošují od Boha ochranu pro toho člověka. Dále také společná modlitba členů rodiny (babička a děti) pomáhá udržet soudržnost rodiny. Naproti tomu v knize *Chrt* je naopak náboženství předmětem hádek a sporů v rodině, čímž se atmosféra rodinného prostředí zhoršuje.

Rodinné vztahy v knize *Západ* jsou víceméně harmonické. Je zde zobrazena odpovědnost členů rodiny za sebe navzájem, povinnost pečovat o své blízké a vzájemná pomoc, které pramení z náboženského přesvědčení.

V knize *Matky po e-mailu* se náboženství do vztahů v rodině promítají jako „útěcha“ a situace v rodině. Vztah Heleny a jejího bratra je napjatý kvůli tomu, že on byl od dětství matkou upřednostňován a teď, když je matka stará a nemohou se o ni nechce starat a péči nechává na sestře. Postava se zamýšlejí nad smyslem příkázání úcty k rodičům. Snaží se najít smysl toho, proč se má starat o nemohoucí matku, i když ji to tělesně i duševně vyčerpává. Také v knize *Dopisy vnučce* je tématem čtvrté příkázání, ale babička ho s vnučkou probírá z jiného pohledu. Řeší konflikty dospívající vnučky a jejích rodičů. Babička, ale nenabádá ke slepé poslušnosti rodičů, chce, aby vnučka měla svůj názor, ale zároveň aby hádkami nenarušovala dobré vztahy v rodině.

3. Jaký vliv mělo a má křesťanství na postavení mužů, žen a seniorů v rodině?

Ukázalo se, že křesťanství přímo neurčuje, kde je místo ženy a muže ve společnosti. Je stejně dobrou křesťankou babička (z knihy *Babička*), která je typickou ženou v tradiční společnosti věnující se péči o děti a domácnost, jako babička (z knihy *Dopisy vnučce*), která je „babičkou současnosti“, ženou finančně nezávislou na příbuzných, která pobírá penzi, protože celý život pracovala. Obě dvě mohou být stejně dobré křesťanky. Babička Jiřiny Šiklové tedy není špatnou křesťankou jen pro to, že se zapojovala do pracovní činnosti stejně jako muži a nevěnovala veškerý čas svým dětem a péči o domácnost.

Křesťanství neinicuje změnu postavení mužů v rámci rodiny a společnosti, ale zároveň jí ani nebrání. V tradiční společnosti byly muži těmi, kdo vydělávají peníze a zabezpečují rodinu materiálně (Starý Trnka – dohazovač obchodů, Pondělíček –

učitel, pan Prošek – kočí) a dnes je tomu také tak. V knihách od J. Šiklové sice není pospáno, co dělá otec z knihy *Dopisy vnučce* ani bratr Heleny z knihy *Matky po e-mailu*, v druhé knize je ale uvedeno, že bratr hodnotí péči Heleny o jejich matku, jako samozřejmost, jako úkol všech dcer. Nehodnotí tedy péči o matku jako svoji povinnost.

Křesťanství má požadavek úcty k rodičům, tedy nejen v dětství, ale i v dospělosti, kdy už jsou rodiče seniory. Tím, že křesťanství už pro lidi nemá takový význam (př. Jana z knihy *Matky po e-mailu*, či vnučka z knihy *Dopisy vnučce*), není tento požadavek brán jako samozřejmost, není víra v sankce za nedodržování.

4. *Jak se křesťanství projevovalo ve výchově dříve a jak dnes?*

Dříve bylo náboženství kulturním vzorcem. Rodiče svým příkladem předávali náboženské úkony dětem jako vzorce chování. Dnes je větší volnost ve výchově a o víře se více diskutuje. Zatímco v tradiční společnosti se na výchově podílel i kněz, dnes kněží do výchovy zasahují jen minimálně.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce je zaměřena na vliv náboženství na tradiční a moderní rodinu. Jejím cílem je najít odpověď na otázky, jak se náboženské ideje promítaly do vztahů v rodině, jaký vliv mělo a má křesťanství na postavení mužů, žen a seniorů v rodině ve vybrané beletrii, a jak se křesťanství projevovalo ve výchově dříve a jak dnes.

V teoretické části popisují jak podobu rodiny, tak historický kontext. V praktické části rozebírám pět vybraných knih z různých období. V daných knihách se ukázalo, že v období, kdy mělo křesťanství velký vliv, bylo rodiči dětem předáváno jako kulturní vzorec a ne vždy byly náboženské úkony činěny s hlubokou spiritualitou. V současnosti, kdy společenské klima křesťanství nijak zásadně neovlivňuje, se neklade důraz na náboženské úkony, ale vedou se spíš rozhovory o víře se snahou o pochopení smyslu. To, co je v knihách pro lidi obou období (tedy doba před a po průmyslové revoluci) společné, je využívání víry jako opory v těžkých životních situacích.

Přínos křesťanství pro sociální pedagogiku vidím tom, že víra může být pro člověka přirozenou oporou při řešení krizí v rodině (ale i různých osobních krizí) a této opory může sociální pedagog využít při práci s klientem. Myslím si, že sociální pedagogika by měla brát v potaz spiritualitu člověka. Moje práce se zabývá jen úzkou oblastí, téma náboženství a sociální pedagogika se dá zkoumat z různých úhlů pohledu a zaslouží si další zkoumání.

RESUMÉ

Ve své bakalářské práci věnuji pozornost tradiční a moderní rodině a intenzitě náboženského vlivu na tyto rodiny.

V teoretické části nejprve vymezuji pojmy, kterými se v práci zabývám (tradiční rodina, moderní rodina, role v rodině), dále popisuji přehled problematiky v literatuře, zabývám se také obrazem společnosti před a po průmyslové revoluci a v neposlední řadě popisuji vliv náboženství na tradiční a moderní rodinu.

Praktickou část pak tvoří analýza pěti vybraných knih. Jejím cílem bylo zodpovězení otázek, jak se náboženské ideje promítaly v do vztahů v rodině, jaký vliv mělo a má křesťanství na postavení mužů, žen a seniorů v rodině ve vybrané beletrii, a jak se křesťanství projevovalo ve výchově dříve a dnes. Výsledkem mého úsilí je zjištění, že křesťanství přímo neurčuje, kde je místo ženy a muže ve společnosti. Vliv na vztahy v rodině má tam, kde ho berou vážně a snaží se podle něj žít. Co se týče náboženství, je dnes daleko větší volnost ve výchově, než tomu bylo dříve. O víře se dnes více diskutuje. V tradiční společnosti bylo náboženství kulturním vzorcem. Rodiče předávali náboženské úkony dětem jako vzorce chování.

ANOTACE

Tato bakalářská práce je zaměřena na vliv náboženství na tradiční a moderní rodinu. Zabývám se tím, jak se tento vliv odráží v každodenním životě lidí, toto analyzuji v pěti vybraných knihách. V teoretické části se zabývám podobou tradiční a moderní rodiny, rolemi v rodině, postavením seniorů a náboženskými hodnotami. V praktické části se potom snažím sledovat v jakých souvislostech se objevují náboženské úkony, jaký vliv mají na literární postavy a jak ovlivňují vztahy v rodině.

Klíčová slova:

Náboženství, tradiční rodina, moderní rodina, hodnoty, role v rodině, senioři.

ANNOTATION

This bachelor thesis is focused on influence of religion on traditional and modern family. I pursue influence of religion in common life. I analyze the issue in five selected books. In theoretical part I describe traditional and modern family, roles in family, position of seniors and religion values. In the practical part I make an effort to find out how religious acts influence the literary characters and their family relationships.

Key words:

Religion, traditional family, modern family, values, roles in family, seniors.

SEZNAM LITERATURY

ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 367 s. ISBN 80-7325-060-8.

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon české katolické nakladatelství, 1994. 296 s. ISBN 80-7113-111-3.

BAHOUNEK, Tomáš. *Křesťanská sociologie pro každého*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997. 376 s. ISBN 80-85766-95-7.

BAKOŠOVÁ, Zlatica. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Public promotion, s.r.o., 2008. 256 s. ISBN 978-80-969944-0-3.

BĚLINA, Pavel, et al. *Dějiny zemí koruny české II. : Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1997. 338 s. ISBN 80-7185-097-7.

BRICHTOVÁ, Dobromila, et al. *Mikulov : město, ve kterém zpívají domy*. Mikulov: Městský úřad Mikulov, 1998. 130 s. ISBN 80-86172-08-2.

ČORNEJ, Petr, et al. *Dějiny zemí koruny české I. .* Praha: Paseka, 1997. 315 s. ISBN 80-7185-096-9.

ČORNEJ, Petr; POKORNÝ, Jiří. *Dějiny českých zemí do roku 2000 ve zkratce*. Praha: Práh, 2000. 96 s. ISBN 80-7252-026-1.

DENZLER, Georg. *Zakázaná slast : Dva tisíce let křesťanské sexuální morálky*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 250 s. ISBN 80-85959-48-8.

FERRERO, Bruno. *Šťastní rodiče : Křesťanská výchova podle Dona Boska*. Praha: Portál, 2004. 152 s. ISBN 80-7178-937-2.

FILIPOWICZ, Marcin; ZACHOVÁ, Alena. *Rod v memoárech : Případ Hradec Králové*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009. 168 s. ISBN 978-80-87378-11-3.

KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. 159 s. ISBN 80-86429-41-5.

- KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 181 s. ISBN 80-85850-25-7.
- KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 204 s. 80-85850-25-7
- KOSMÁK, Václav. *Chrt: Obraz ze života*. Brno: Blok, 1970.
- KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra, et al. *Člověk-prostředí-výchova : K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
- MAŘÍKOVÁ, Hana, et al. *Proměny současné české rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 172s. ISBN 80-85850-93-1
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2009. 445 s. ISBN 978-80-246-1056-6.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Praha: AVICENUM, 1986. 336 s.
- MED, Oldřich , et al. *Život z víry : Katolický katechismus*. Praha: Česká katolická Charita, 1984. 207 s.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 8024713624.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 332 s. ISBN 80-86429-58-X.
- MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 1999. 251 s. ISBN 80-85850-75-3.
- NĚMCOVÁ, Božena. *Babička: Obrazy venkovského života*. Praha: Slunovrat, 1984.
- Nový zákon*. Olomouc: Velehrad, 1947. 803 s.
- RAIS, Karel Václav. *Západ*. Praha: Vyšehrad, 1976. 200 s.

SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství : Příbuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. 404 s. ISBN 978-80-7419-019-3.

ŠIKLOVÁ, Jiřina. *Dopisy vnučce*. Praha: Kalich, 2007, 144 s. ISBN 978-80-7017-057-1.

ŠIKLOVÁ, Jiřina. *Matky po e-mailu*. Praha: Kalich, 2009, 160 s. ISBN 978-80-7017-124-0.

VAVŘÍK, Michal. *Úvod do sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009. 40 s.

Internetové zdroje:

ČERMÁK, Jindřich. Postavení ženy ve společnosti se zaměřením na Českou republiku [online]. *E-polis.cz*, 10. listopad 2003. [cit. 2012-03-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.e-polis.cz/nezarazene-clanky/33-postaveni-zeny-ve-spolecnosti-se-zamerenim-na-ceskou-republiku.html>>. ISSN 1801-1438.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Rozvodovost* [online]. 15.1.2010 [cit. 2011-09-24]. [Www.czso.cz](http://www.czso.cz). Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>>

FATKOVÁ, Lenka , et al. *Postmoderní spolčenost* [online]. 13.6. 2010 [cit. 2011-08-23]. [Http://kisk.phil.muni.cz](http://kisk.phil.muni.cz). Dostupné z WWW: <http://kisk.phil.muni.cz/wiki/Postmodern%C3%AD_spole%C4%8Dnost#Modern.C3.AD_spole.C4.8Dnost_.28ko.C5.99eny_postmoderny.29>.

IQ ROMA SERVIS. *Together and Across : Bulletin o sociálním vyloučení : Prostupný vícestuňový model sociálního bydlení - návrh řešení : Kontext navrhovaného modelu*. Červen 2011, 2011, 3, s. 2. Dostupný také z WWW: <<http://www.iqrs.cz/download.php?akce=sekce&sekce=21>>.

VEČERKA, Radoslav. *Staroslověnština : VZNIK NEJSTARŠÍHO SLOVANSKÉHO SPISOVNÉHO JAZYKA* [online]. 2002 [cit. 2011-10-12]. Wwww.moraviamagna.cz. Dostupné z WWW: <http://www.moraviamagna.cz/jazyk/j_sts11.htm>.

VIDOVIČOVÁ, Lucie. *O ageismu: definice*. 2005 [cit. 2011-12-25]. Wwww.ageismus.cz. Dostupné z: <http://www.ageismus.cz/?m=2> *Zpěvník.ic.cz Texty písní, akordy, noty, tabulatury, mp3... : Karel Kryl - Demokracie* [online]. 2006 [cit. 2011-09-24]. Wwww.zpevnik.ic.cz. Dostupné z WWW: <http://www.zpevnik.ic.cz/text.php?navez_textu=demokracie>.

www.forum2000.cz. *Úvodní stránka* [online]. 2004 [cit. 2012-03-27]. Dostupné z: <http://www.forum2000.cz/cz/>

www.sdb.cz. *Salesiánské dílo v České republice* [online]. 2011 [cit. 2011-11-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.sdb.cz/salesiani-u-nas/>>.

www.sdb.cz. *Svatý Jan Bosco - zakladatel salesiánů* [online]. 2011 [cit. 2011-11-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.sdb.cz/zakladatel-jan-bosco/>>.